

3 KRONIKA²⁰²² 70

IZ ZGODOVINE LJUTOMERA

70
2022

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine Ljutomera

Uredil Miha Preinfalk

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2022, letnik 70, številka 3 – Iz zgodovine Ljutomera

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkel (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

20. oktobra 2022

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2023

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič, Jasmina Muhič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke so finančno podprli tudi:

Občina Ljutomer, Cleangrad, Krim, Filipič Srečko Transport, Teleing gradnje,

Avto Rajh, Makoter d. o. o. in M-Energetika.

ZRC SAZU
Zgodovinski inštitut
Milka Kosa

FILIPČ SREČKO
transport d.o.o.

TELEING
GRADNJE d.o.o.

CLEANGRAD

MAKOTER d.o.o.

m-energetika
energija za našo prihodnost

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

420 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Vladimir Potočnik: Ljutomer, olje na platno (oil painting), 2011, 100 x 150 cm (RKD 264, inv. št. 193)

Na zadnji strani/ Back cover: Grb Ljutomera / Coat of Arms of Ljutomer (RKD Občine Ljutomer, evid. list 251).

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Ljutomer)(082)

IZ zgodovine Ljutomera / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2022. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 70, št. 3)

ISBN 978-961-6777-30-8
COBISS.SI-ID 127614979

40. zborovanje Zveze zgodovinskih društev Slovenije Izzivi slovenskega zgodovinopisja v 21. stoletju

Vljudno vabljeni na **40. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, ki bo potekalo 19. in 20. aprila 2023, v Novi Gorici**. Glede na to, da gre za jubilejno zborovanje, smo z organizacijo počakali na čas, ko močno upamo, da nam epidemija ne bo preprečila izvedbe dogodka v živo.

Poleg sodelujočih, ki se boste zborovanja udeležili s prispevki, prijazno vabljeni tudi vsi, ki bi se zborovanja želeli udeležiti le kot poslušalci in sodelujoči v diskusijah, ki bodo sledile posameznim prispevkom. V slednjem primeru se prijavite z e-pošto na info.zzds@gmail.com, **do 20. februarja 2023**.

Veselimo se vsebinsko in metodološko bogatega jubilejnega zborovanja, ki bo, tako si želimo, obravnavalo vsa zgodovinska obdobja!

Kotizacija za zborovanje znaša 60 evrov, v zadnjem mesecu pred zborovanjem pa 70 evrov; vključevala bo tudi osvežitev med odmori. Plačilo kotizacije bo mogoče od 30. januarja 2023 dalje. O tehničnih podrobnostih glede plačila vas bomo pravočasno obvestili na spletni strani Zveze zgodovinskih društev Slovenije (<https://zzds.si/>) in prek zgo-liste.

Vodstvo ZZDS

KAZALO

Razprave

Miha Preinfalk:	Ljutomer – majhna, a samozavestna prestolnica Prlekije.....	495
	Ljutomer – a small yet confident capital of Prlekija	497
Martin Bele:	Ljutomer v srednjem veku	499
Andrej Hozjan:	Posestne razmere na Ljutomerskem do razpusta zemljiških gospostev (1848).....	511
Tomaž Markovič:	Delitev zemljiške posesti Tomaža Ignaca barona Mauerburga v okolici Ljutomera	549
Boris Golec:	Hišna posest v trgu Ljutomer od njegovih začetkov do franciscejskega katastra	561
Igor Sapač:	Grad (Gornji) Ljutomer. Arhitekturnozgodovinski oris	611
Igor Sapač:	Grad Branek. Arhitekturnozgodovinski oris	659
Mojca Horvat:	Arhivski fond Magistrat Ljutomer (1535–1914)	739
Boris Golec:	Ne Murat in ne Pašič, pokristjanjeni Turki so bili drugi Lotmeržani	757
Metoda Kemperl:	Župnijska cerkev v Ljutomeru in zgodnjebaročna sakralna arhitektura v Prlekiji	765
Simona Kostanjšek Brglez, Boštjan Roškar:	Baročna oprema ljutomerske cerkve sv. Janeza Krstnika	783
Lilijana Urlep:	Slomšek Ljutomera ni obiskal samo enkrat, ampak dvakrat	797
Nina Ditmajer:	Franc Cvetko – slovenski Cicero	809
Tomaž Markovič:	Obrt v Ljutomeru skozi čas	819
Miha Šimac:	Ljutomerska fara v veliki vojni: paberki iz Nadškofijskega arhiva Maribor in časopisnih notic	839
Branko Vnuk:	Opus ljutomerskega slikarja Romana Fekonje (1868–1910) v luči časopisnih in drugih virov	857
Klemen Kocjančič:	»Najhujše zlo v Prlekiji«: <i>Polizei-Reiter-Abteilung</i> <i>Serbien</i> v Ljutomeru in okolici	895
Bogdan Kolar:	Ljutomerčan Jakob Kolarič – organizator in povezovalac Slovencev v Torontu.....	909
Matija Zorn, Peter Mikša:	Mejniki na štajersko-ogrski meji – nekaj primerov iz Občine Ljutomer in okolice.....	921
Klemen Kocjančič:	Ljutomer med slovensko osamosvojitveno vojno leta 1991	933
Srečko Pavličič:	Ali ste vedeli, da	947

Po razstavah

Splošna muzejska zbirka Ljutomer in Galerija
Ante Trstenjak (*Tomaž Markovič*)955

Gradivo

Domoznanska dejavnost Splošne knjižnice
Ljutomer (*Jasna Branka Staman*)961

Ocene in poročila

Ivan Rihtarič: Okraj Ljutomer 1945–1950.
Upravno-politična in gospodarska skica
(*Boštjan Zajšek*)967

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 94(497.412Ljutomer)"1914/1918"
DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.3.14>

Prejeto: 16. 9. 2022

Miha Šimac

doc. dr., Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Katedra za zgodovino Cerkev in patrologijo,
Poljanska cesta 4, p. p. 2007, SI-1001 Ljubljana
E-pošta: miha.simac@teof.uni-lj.si

Ljutomerska fara v veliki vojni: paberki iz Nadškofijskega arhiva Maribor in časopisnih notic

IZVLEČEK

Prispevek skuša na podlagi arhivskega gradiva iz Nadškofijskega arhiva Maribor, zlasti pregleda matičnih knjig, in slovenskega časopisja še nekoliko bolj osvetliti dogajanje v ljutomerski župniji v času prve svetovne vojne. Njena posledica niso bili le tja preseljeni primorski begunci in padli domačini, pač pa tudi vojaški grobovi na ljutomerskih pokopališčih, kar je danes nekoliko slabše poznano.

KLJUČNE BESEDE

Ljutomer, prva svetovna vojna, župnija, matične knjige, vojaški grobovi

ABSTRACT

LJUTOMER PARISH DURING THE GREAT WAR. FRAGMENTS FROM THE ARCHDIOCESAN ARCHIVES MARIBOR AND NEWS ITEMS

Drawing on archival materials from the Archdiocesan Archives Maribor and especially on an overview of church records and news items from the Slovenian press, the contribution aims to shed new light on the developments that took place in the parish of Ljutomer during the First World War. These entailed not only a wave of refugees from the Littoral and local casualties but also the presence of military graves in Ljutomer cemeteries, which is a lesser-known fact today.

KEY WORDS

Ljutomer, First World War, parish, church records, military graves

Uvodna beseda

Ob minulih obletnicah, s katerimi smo se spominjali velike vojne, ki je močno zaznamovala naše kraje, je bilo v zgodovino pisju več pozornosti namenjene vojaštvu, dogodkom na frontnih črtah in v zaledju. Temu se niso posvetili le predstavniki različnih raziskovalnih institucij, pač pa tudi širše prebivalstvo, ki je odkrivalo zgodbe svojih prednikov in ne nazadnje domačih krajev. Posamezni prispevki so nato našli pot bodisi vsaj v lokalna glasila ali v različne revije, ki se ukvarjajo s preteklostjo. Nič drugače ni bila prva svetovna vojna deležna pozornosti tudi v Prlekiji. V *Zgodovinskih listih*¹ najdemo kar nekaj prispevkov, ki predstavljajo zgodbe posameznikov in kraja ter odzive na posamezne dogodke, med katere sodi tudi vojna vihra.² Zanimivo je, da v znani knjigi *Zgodovina ljutomerskega trga*³ na besede o prvi svetovni vojni naletimo le poredko; pravzaprav konkretnije le ob omembah odzema zvonov, do česar je prišlo v letih 1917/1918. To obdobje tudi ni posebej obravnavano v leta 1990 izdanem zborniku župnije sv. Janeza Krstnika.⁴ Pričujoči prispevek se te teme skuša dotakniti zlasti na podlagi drobcev iz župnijskega in škofijskega arhiva⁵ in časopisnihotic ter še nekoliko osvetliti posamezne dogodke v teh viharjih časih, ki so pustili pečat med prebivalci in v samem mestu Ljutomer.

Leto 1910 in ljudsko štetje

Časopisne novice tudi danes vsakokrat ob nastopu novega leta ugibajo, kaj bo prineslo. Nič drugače ni bilo leta 1910, le da so bili tedaj vsaj za eno stvar popolnoma gotovi, da se bo zgodila – ljudsko štetje. O tem pomembnem dogodku so v *Narodnem listu* 27. januarja 1910 pisali: »Pred važnimi dogodki stojimo; eden najvažnejših letošnjega leta, ki zahteva vso pozornost slovenske javnosti, je ljudsko štetje. /.../ Naše slovenske ljudi se bo skušalo s pijačo, z ustrahovenjem in podkupljenjem odvrniti od tega, da bi se pri ljudskem štetju priglasili za Slovence.« Pri tem so še kako ošvrknili tudi vlado, ki ni dopustila »štetja po materinskem, ampak ga je zapovedala izvesti zopet po občevalnem jeziku«. Kljub temu je pisec spodbujal, da se morajo truditi in delati med ljudstvom s poučevanjem o pomembnosti štetja »in potrebno je, poučiti ljudstvo, da mora vsak slovenski človek pri vprašanju glede občevalnega jezika povedati, da je Slovenec, da je njegov občevalni jezik

slovenski«. ⁶ Štetje so dejansko izvajali ob koncu leta in še 22. decembra je *Slovenski gospodar* posebej pisal o tem, katera dokazila morajo »gospodarji« oziroma starši imeti pripravljena v ta namen, zlasti »listine dokazujoče ime, rojstni kraj, starost in domovinstvo (zlasti rojstni list, domovnico, poročni list, delavsko knjigo, družinsko knjigo, viničarsko knjigo, potni list in enake)«. Ob teh navodilih, povezanih z listinami in dokazili, so v časopisu podali opis samega popisa, vključno s prihodom števnih komisarjev: »Vsaka posamezna oseba bo morala odgovoriti na povprečno 30 vprašanj. Vprašalo se bo po imenu, po družinskem ali drugem razmerju do imejtelja stanovanja, po spolu, rojstnih datih, domovinski pravici, verskem izpovedanju, številu družine, občevalnem jeziku, znanju čitanja in pisanja in telesnih hiban.« Poleg ljudskega štetja je tedaj potekalo štetje živine, v Mariboru in Celju pa so komisariji poizvedovali tudi o stanovanjskih in hišnih razmerah. O vseh omenjenih vprašanjih so zapisali, da se mora nanje odgovoriti, »kakor bo faktično stanje dne 31. dec. 1910. Če bi se tedaj na primer zgodilo, da bi prišel h kaki stranki števeni komisar še le okoli 15. jan. potem se mora odgovoriti tako, kakor je bilo 31. dec.« ⁷ Štetje pa kljub tem navodilom ni potekalo tako gladko. O tem pričajo posamezne časopisne notice, v katerih so posamezni poročevalci omenjali »dvojne mere« komisarjev, a tudi nezaupanje do njih in strah pred novimi davki.⁸ Strah je bil prisoten tudi zavoljo morebitnih zlorab pri navedbi občevalnega jezika in posledično številčnosti pripadnikov posameznega naroda v političnih okrajih. Ponekod je do zlorab zares prišlo, kar je leta 1911 pripeljalo do revizije štetja (na primer v Trstu in Gorici).⁹

Popis na Spodnjem Štajerskem je razkril, da je število prebivalstva »nazadovalo v šmarskem, gornjegrajskem, konjiškem, šentlendarčnem [sic], slovenjgraškem in marberskem okraju«. V ljutomerskem sodnem okraju so tedaj našli 14.694 duš, leta 1900 pa 14.154.¹⁰ Zanimivo je, da so v časopisju navedene številke le rahlo drugačne od tistih, ki jih je v svoji študiji navedel Ivan Rihtarič; ta je zapisal, da je v Ljutomerškem sodnem okraju, sestavljenem iz 29 občin, živel 14.676 ljudi; »od tega 7.080 moških in 7.596 žensk, oziroma en prebivalec na 0,84 ha teritorija. Najmanjši kraj so bile Sitarovce s komaj 46 prebivalci, največji pa trg Ljutomer s 1.302 prebivalcema.« Med slednjimi je bil velik delež tistih, ki so za svoj občevalni jezik navedli nemščino (46,65 %), kar spričo dejstva, da je bil trg Ljutomer središče sodnega okraja, ne preseneča. Glede na vero se je ob popisu večina prebivalstva sodnega okraja opredelila za katoliško veroizpoved;

¹ Prim. Pavličič, Spomini, str. 49–55; Ratiznojnik, Prevrat, str. 26–30. – Za posredovano gradivo se zahvaljujem g. Srečku Pavličiču in osebju Ljutomerske knjižnice.

² O prvi svetovni vojni in Ljutomeru gl. tudi Dominko in Štampar, Prva svetovna vojna in njene posledice (2008); Bohanec et al., Sledi prve svetovne vojne v Prlekiji (2015).

³ Kovačič, Ljutomer.

⁴ Prim. Novak (ur.), Zbornik župnije.

⁵ Za vso pomoč in posredovane informacije iz Nadškofijskega arhiva Maribor se iskreno zahvaljujem mag. Lilijani Urlep.

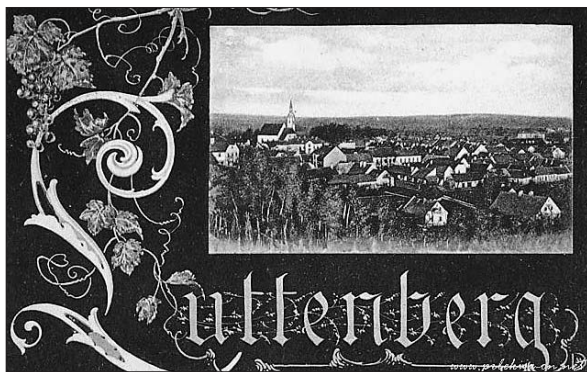
⁶ *Narodni list*, 27. 1. 1910, s. p., »Pred ljudskim štetjem«.

⁷ *Slovenski gospodar*, 22. 12. 1910, s. p., »Kaj nam je treba pripravi za ljudsko štetje«.

⁸ Prim. *Stráža*, 4. 1. 1911, s. p., »Ljudsko štetje; K ljudskemu štetju«.

⁹ Več o tem gl. *Zgodovinski pogledi*.

¹⁰ *Narodni list*, 23. 2. 1910, s. p., »Ljudsko štetje«.

*Razglednica Ljutomera
(brani: DZ oddelek Splošne knjižnice Ljutomer).*

evangelikanov je bilo le 8, še manj je bilo judov (5) in predstavnikov drugih veroizpovedi (1). V sodnem okraju so delovale štiri župnije: Mala Nedelja, Veržej, Križevci in Ljutomer.¹¹

Vizitacijski zapisnik iz leta 1910

Za vse zgoraj omenjene župnije je prav leta 1910 potekala tudi slovesnost svete birme in škofove vizitacije.¹² Lavantinski knezoškof dr. Mihael Napotnik (1850–1922) je ljutomersko župnijo obiskal 30. julija 1910. Škof se je pripeljal z vozom. Od škofijske meje dalje ga je spremljalo 12 jezdecev, ob cesti in vaških kapelah pa so Napotnika pozdravljale množice vernikov. V Ljutomeru so ga poleg cerkvenih dostojanstvenikov pozdravili okrajni glavar Franc pl. Bouvard, predstavnik vseh županov, ravnatelj Franc Robič v imenu učiteljstva ter predstavniki Marijinih družb, veteranskih organizacij, gasilcev in različnih uradov. »Zvečer je veteransko društvo priredilo pred župniščem serenado, pri kateri je vrlo sodeloval pevski zbor g. Frančiška Zaherl. Dne 31. julija je bilo k sklepu cerkvenega opravila, katerega se je udeležilo 18 duhovnikov, med njimi župnik Ivan Ivko s pomočnikom L. Puričem iz Strigove, birmanih 1101 otrok.«¹³ Ob tej priložnosti je ljutomerski župnik Martin Jurkovič, ki je tu pastiroval že od leta 1903,¹⁴ škofu izročil spisano promemorio. Iz nje izvemo nekaj več o življenjskem utripu v župniji sv. Janeza Krstnika.

Župnik Jurkovič se je v začetku poročila posebej dotaknil prav farne cerkve, za katero je navedel, da je bila nazadnje popravljena v času sekovskega knezoškofa Otokarja Marije Attemsa (škof v letih 1853–1867), ko je leta 1856 delil zakrament sv. birme. Vse to je torej klicalo k obnovi, ki so jo uspešno dokončali leta 1910 in korenito popravili zunanjo podobo farne

cerkve. Toda ta je bila tedaj že premajhna, kakor je pisal župnik, »tem bolj ker se prav za prav po nedeljah in praznikih iz vseh sosednih [sic] župnij tukaj verniki zbirajo«. Temu ustrezno se je Jurkovič namenil zbirati prispevke za podaljšanje farne cerkve: »Upa se, da bo se potrebni denar igranje nabral, ker je vse ljudstvo župnije že navdušeno za to zadevo.«

Ljutomerski župnik je v poročilu še navedel, da so v tem letu določena popravila izvedli v farni cerkvi, deležne pa so jih bile tudi podružnice, denimo cerkvi sv. Roka in sv. Ane v Podgradju. Po teh sumarnih opisih popravil na stavbah se je župnik podrobneje posvetil opisovanju farnega občestva. Tamkajšnje farno ljudstvo je opisal kot globoko verno, cerkveno življenje pa je bilo »vkljub nekaterim žalostnim sencam sedanjega časa, v lepem cvetu«. Jurkovič je izpostavil zlasti vestno obiskovanje službe božje in pogosto prejemanje svetih zakramentov. Zapisal je še, da je bilo vsak dan, ne glede na vremenske razmere, pri maši do sto ljudi, zato je bila duhovščina vsak dan v spovednici. »Zelo ginljive in lepe so slovesnosti, kadar imajo možje, žene, mladenči in mladenke skupno obhajilo in stanovski poduk.« Če so bile oznanjene pobožnosti pri tej ali oni podružnici, je šlo to med ljudmi od ust do ust tudi po sosednjih župnijah in tako je bila udeležba vselej številna. Ljudje so posebej radi obhajali Marijine praznike: »Marijini prazniki se mogoče najslovesniše [sic] obhajajo, kakor tudi mesec maj in oktober.« Prav tako slovesno se je obhajala »nadbratovščina sv. rož. venca« na rožnovensko nedeljo. Pri tem so vsakokrat poklicali katerega od misijonarjev kapucinov, ki je skupaj z domačimi duhovniki spovedoval. Župnik je škofu navedel tudi vse bratovščine, ki so delovale v župniji; na prvem mestu že omenjeno »nadbratovščino sv. rožnega venca«, številčen je bil tudi tretji red, ki naj bi imel največ članov »v celi vladikovini« in je štel kar 2849 oseb. Poleg omenjenih so v fari delovale bratovščina Srca Jezusovega, bratovščina vednega češčenja, škapulirska bratovščina, družba mladeničev, ki je štela 188 udov, in mladenk (554 udov). Jurkovič je pohvalil delovanje obeh kaplanov in navedel mnenje ljudstva o duhovščini med njimi: »Ljudstvo spoštuje svoje dušne pastirje, jim zaupa, ako svoje dolžnosti spolnjujejo in so postrežljivi in prijazni z njimi.« O sebi je ljutomerski župnik sodil, da mu pešajo telesne in dušne moči. Pohvalil je sodelovanje z učitelji in kateheti v vsej dekaniji, pa tudi svetne oblasti so bile po njegovem mnenju župnijskemu uradu »zelo naklonjene«.

V promemoriji je Jurkovič na kratko omenil cerkveno gospodarstvo in račune, dotaknil pa se je tudi primerov nezakonskih otrok: »Glede nezakonskih otrok se se predrzne omeniti, da se jih vsako leto po 6–8 po mestih in tujih službah ponesreči, potem pa pridejo domu [sic] k ubogi materi, ktera joče in obupuje, poroditi. Tako na primer leta 1909: dve sta se ponesrečili v Ptuj, ena v Budapešti, dve v Graci«, omenil pa je še tri primere nekoliko bližje domačim krajem. Ljutomerski župnik je 26. julija 1910 poročilo zaključil z željo, »da bi še

¹¹ Rihtarič, *Prebivalstvo*, str. 51.

¹² *Cerkveni zaukaznik*, 1910, št. XII, str. 180–181, »Birmovanje«.

¹³ Prav tam, str. 181.

¹⁴ Prim. NSAM, Službeni listi duhovnikov, šk. 3, Jurkovič, Martin.

*največi in najslavniši Vladika Lavantinski, mnogokrat kot apostol Kristusov obiskali Ljutomersko dekanijo».*¹⁵

Drobci iz vsakdana

Po teh slovesnostih je vsakdanjemu življenju ritem v veliki meri dajal koledar z državnimi in cerkvenimi prazniki, umanjala pa niso niti navodila o setvi in drugih poljskih ter kmečkih opravilih. Odsev vsakdanjika v Ljutomeru se lepo odraža v noticah, ki so jih objavljali različni časopisi in listi, o čemer je v *Zgodovinskih listih* podrobneje pisal Gregor Žižek.¹⁶ Prispevke je razdelil v več različnih enot – od zahval in izjav do zanimivosti, malih oglasov, ponudb za delo, poročil o različnih boleznih in tragičnih dogodkov oziroma črne kronike. Med slednje so sodili tako dogodki, povezani z roko pravice, kakor različne nesreče, bodisi ob naravnih ujmah in strelah bodisi ob požarih, ko so plameni terjali visok davek. Takšno nesrečo je na cvetno nedeljo leta 1912 doživel Trojnar [Trojner, op. a.] iz Cvena. Požar mu je uničil gospodarsko poslopje in hišo, ob reševanju svojcev pa bi skorajda tudi sam postal žrtev ognja. Nesreča je bila tem večja, ker se je požar razširil k sosedom, kakor je te tragične dogodke po *Straži* povzel Žižek.¹⁷ Podobne nesreče so se dogajale že prej in tudi pozneje. O eni od njih, ki se je pripetila v Drakovcih pri Ljutomeru, je 22. marca 1911 poročal *Slovenec*. V notici preberemo, da sta pri posestniku Razlagu delavca Štuhec in Šparovec odvažala gnoj, pri tem pa v hiši opazila revolver. Štuhec ga je snel, ne vedoč, da je nabit, in ravnal tako neprevidno z njim, da ga je sprožil ter zadel Šparovca, ki je ranam podlel.¹⁸

Se bolj nesrečno tragičen je bil dogodek v Godemarcih pri Ljutomeru. Tamkajšnjo posestniško hčer Antonijo Lah je namreč na paši zagrabila božjast, zaradi česar se je znašla v bližnji mlaki, »kjer je v nezavesti utonila».¹⁹ A če je ta umrla zaradi božjasti, so nekateri smrt iskali sami, spet drugi pa so bili zavratno umorjeni. *Slovenski ilustrirani tednik* je v 39. številki leta 1911 poročal prav o takšnem dogodku: »Odkar pomnijo ljudje, se ni zgodil v Ljutomeru tako grozen zločin, kakor v ponedeljek [sic] 23. oktobra t. l.» Tedaj so namreč nedaleč od stanovanja našli nekdanjega šolskega slugo Matijo Pregerja: »Sodnijska preiskava je dognala, da je morilec Pregarja trikrat ranil in sicer z nekim topim orodjem, pri čemer mu je lobanjo čisto razbil, in enkrat z neko ostrino. Pregar je stanoval pri zakonskih Janezu in Frančiški Cvek v Ljutomeru. Po neki pogodbi je imel pri njima zgovorjeno hrano in stanovanje do smrti. V sredi septembra pa se je Pregar

skregal s Frančiško Cvek in od tega časa se nista več mogla videti.« Šolski sluga naj bi večkrat tožil, da Cvek grdo postopa z njim. Policijska preiskava v tem času še ni odgovorila na vsa vprašanja, a časopisje je poročalo, da so na koncu zaprli Frančiško Cvek in Janeza Semeniča, »kateri je imel bojda prepovedano razmerje s Cvekov».²⁰

Včasih je prihajalo tudi do umorov v lastni hiši. Nekaj takšnega se je zgodilo leta 1912 v hiši Matajiča iz Moravec, kjer je sin Matija ubil svojega očeta. Sina so zaprli in, kakor je zapisal Žižek, pozneje obsodili na sedem let težke ječe, čeprav je svojo krivdo ves čas zanikal, saj »ni imel namena očeta umoriti».²¹ Dogajali so se tudi detomori. O enem od takšnih primerov v Ljutomeru je 5. julija 1914 poročalo časopisje. 29. junija, piše v listu *Dan*, je M. Stampfer porodila hčerko, ki jo je nato skrila v neko »škatljo in to je potem utaknila v predal svoje omare, koder je našel škatljo in dete neki uslužbenec». Stampferjevo so prijeli in je dejanje priznala, a to še ni bilo vse; povedala je, da je porodila tudi že leto poprej in dete umorila na enak način, truplo lani rojenega otroka pa je vzela iz omare šele pred tremi tedni in ga sežgala. Časopisni pisec je poročilo zaključil z besedami: »Grozno, kakšna je morala nekaterih!»²²

Orožniki v Ljutomeru so se torej včasih srečevali z izjemno žalostnimi primeri, ob tem pa niso pozabili opravljati svoje službe – preganjanje prekrškarjev, vlomilcev in vseh, ki so bili navzkriž z roko pravice ali pa so se vdali skušnjavi po tujem blagu. Mednje je sodil pismonoša Polak, ki je leta 1913 izginil neznan kam, s seboj pa naj bi odnesel denar, ki je pripadal drugim.²³ Med nesreče z manjšimi posledicami bi lahko uvrstili notice, ki so govorile o ljutomerskem dekanu in župniku Martinu Jurkoviču. Časopisje je konec oktobra 1912 poročalo, da so se 21. oktobra dekanu splašili konji, in sicer v trenutku, ko je hotel župnik pred župniščem sesti v kočijo. »Kočija se je prevrnila, dekan je k sreči padel tako, da se je le hudo poškodoval. Konji so divje zdirjali naprej do kolodvora s prevrnjeno kočijo, ki se je razbila.»²⁴

Ob nekaterih omenjenih zgodbah, ki jih v časopisnih listih najdemo v rubriki črne kronike, so v listih znali postreči tudi z veselejšimi noticami. Mednje sodi oznanilo o svatbi in poročnih zvonovih. Ti so 14. februarja 1912 v Ljutomeru zvonili Francu Školibru, trgovcu na Hajdini, ki je pred oltar popeljal »Lojziko Jurša iz Branoslavca. Gostija se je vršila v gostoljubni hiši g. Fr. Seršena.« Ob tej priložnosti so veseli svatje nabrali 10 kron in 40 vinarjev za dijaško kuhinjo v Mariboru, 6 kron za dijaško kuhinjo

¹⁵ NŠAM, Škofijska pisarna, F 61-Vizitacije, šk. 14, Ljutomer.

¹⁶ Žižek, Ljutomerski okraj (1997); Žižek, Ljutomerski okraj (2001).

¹⁷ Žižek, Ljutomerski okraj (2001), str. 55.

¹⁸ *Slovenec*, 22. 3. 1911, str. 4, »Žrtev neprevidnosti«.

¹⁹ *Domoljub*, 26. 12. 1912, str. 646, »Na paši utonila«.

²⁰ *Slovenski ilustrirani tednik*, 17. 11. 1911, str. 7, »Umor v Ljutomeru«.

²¹ Žižek, Ljutomerski okraj (2001), str. 59.

²² *Dan*, 5. 7. 1914, s. p., »Ljutomer«.

²³ Žižek, Ljutomerski okraj (2001), str. 60.

²⁴ *Domoljub*, 31. 10. 1912, str. 726, »Nesreča«.

na Ptuju ter 11 kron za »Slov. Stražo«. ²⁵ A zvonovi niso zvonili le ob porokah, pogrebi in krstih, temveč kdaj tudi ob primiciji. Z novomašnikom so se lahko leta 1913 postavili tudi v Ljutomerski fari, saj je lavantinski škof Napotnik 25. julija tega leta v duhovnika posvetil tamkajšnjega rojaka Janeza (Janka) Slaviča (1888–1961). ²⁶ Ta je novo mašo pel v Ljutomeru 17. avgusta, ko mu je bil novomašni pridigar upokojeni župnik Franc Slavič. ²⁷

Med časopisnimi noticami, ki razkrivajo življenjski utrip v Ljutomeru, niso umanjala poročila o različnih kulturnih udejstvovanjih v trgu. *Slovenski ilustrirani tednik* je 23. marca 1911 objavil fotografijo slovenskega pevskega društva v Ljutomeru, ki je dvakrat, 5. in 12. februarja, »pred mnogobrojnimi občinstvom iz trga in iz okolice« uprizorilo narodno igro »Rokovnjače«. ²⁸ V noticah zasledimo tudi poročila o delovanju in zborovanjih bralnega društva v Ljutomeru. Takšen občni zbor so v *Slovenskem gospodarju* oznanjevali januarja 1912 in objavili predvideni dnevni red. Svoj poziv so zaključili takole: »Udje naj tudi knjige vrnejo in zaostalo naročnino plačajo.« ²⁹ Aprila 1914 je časopisje objavilo kratko vest o lepem praznovanju velike sobote in pri tem posebej omenjalo Ljutomerski Orel: »Lep, krasen dan je bil na veliko soboto, katerega se je radoval vsak kristjan ter tudi zajedno vstajenja Gospodovega. Tudi Ljutomerski Orel se je udeležil procesije. Ni se dal motiti od liberalnih neslanih opazk, ki so padale, ampak je ponosno korakal naprej.« ³⁰ Jasno je, da je pri tem šlo za zbadanje političnih nasprotnikov, a tako eni kot drugi so očitno v to znali vplesti tudi praznike.

Praznični dan je bil tudi binkoštni ponedeljek. Tega dne je bil za »slovenske obrtnike na Sp. Štajerskem pomemben stanovski praznik«. Zveza južnoštajerskih obrtnih zadrug je namreč sklicala prvi veliki obrtniški shod, in to prav v Ljutomeru. V *Obrtnem vestniku* so 20. maja 1914 vse obrtnike vabili v Ljutomer in ob tej priložnosti objavili predviden dnevni red shoda. Povabili so tudi sodruge iz Kranjske bodisi osebno bodisi vsaj po deputacijah, predvsem pa z mislijo: »Skupna slovenska organizacija je bila, je in bode naš veliki cilj.« ³¹ Shod je, kakor so poročali v naslednjih številkah, odlično uspel, saj se ga je udeležilo »nad 300 zborovalcev«. ³²

Vojne zastave 1914

K praznikom je nekdam med mladimi fanti spa-

dala tudi »štelunga« oziroma vojaški nabor. Aprila 1914 so časopisi poročali, da bo glavni vojaški nabor v Ljutomeru potekal 2. in 4. maja 1914. ³³ Vsi tisti, ki so bili tedaj potrjeni za vojaško službo, pa si še malo niso mislili, da jo bodo morali opravljati v popolnoma drugačnih okoliščinah.

Poletni meseci 1914 so kazali na bogato žetev, po vseh krajih so potekale različne prireditve in romanja po posameznih župnijah. V Savinjski dolini je denimo 20. junija 1914 romanje organiziralo Savinjsko okrožje Zveze slovenskih deklet, kakor je mogoče prebrati v časopisnih noticah. ³⁴ V Ljutomeru je takrat gostoval ljubljanski dramski ansambel pod vodstvom režiserja Milana Skrbinška. Ansambel je turnejo odprl 28. maja 1914 v Kranju s predstavo »Maks v škripcih«, nato pa gostoval po različnih mestih na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, kjer so med drugim obiskali Celje, Vransko, Trbovlje, Ptuj, Maribor in, kot omenjeno, Ljutomer. ³⁵ Umirjeni tok življenja je 28. junija 1914 pretresla vest o sarajevskem atentatu ter smrti avstro-ogrškega prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegove žene Sofije. Ljudje so to dejanje obsojali, a le malokdo je tedaj slutil, kaj bodo sprožili ti strelji ob Miljacki. Mesec dni od teh dogodkov pa se je po vseh krajih monarhije že razlegalo: »Vojska bo!«, kakor je zapisal kronist v tržiško farno kroniko. ³⁶ Po mnenju dunajskih krogov srbska vlada ni zadovoljivo odgovorila na ultimat z dne 23. julija. Cesar Franc Jožef je na večer življenja torej Kraljevini Srbiji napovedal vojno, vojne napovedi pa so si nato po Evropi sledile kakor plaz.

Vojna napoved naj bi v monarhiji odstranila vse ovire med njenimi narodi: »Zdaj mislijo vsi državljani mogočnega cesarstva isto, čutijo isto, spoznajo, da so udje velike enote, staročastite Habsburške države. Zdaj so vsa politiška in narodnostna nasprotja poravnana,« je pisal lavantinski knezoškof Napotnik. ³⁷ Toda ta podoba složnosti je bila le iluzoren privid, saj je bilo pod tem mogoče najti strah in negotovost, pa tudi nacionalna trenja niso ugasnila. Prej nasprotno, z uveljavljanjem t. i. vojnega absolutizma so marsikje odpadle vse maske toleriranja in zlasti nemški nacionalizem si je dal duška s preganjanjem zavednih Slovencev na Štajerskem in Koroškem. V prvi vrsti so bili tarča preganjanja narodno zavedni duhovniki ³⁸ in učitelji, ki so jih dolžili srbofilstva, nepatriotičnosti ali domnevne razžalitve veličanstva ter jih pošiljali v preiskovalne zapore. Od izbruha vojne do konca leta 1914 je v graških zaporih pristalo 910 oseb, od tega kar 117 duhovnikov. ³⁹ To preganjanje je, kot se zdi,

²⁵ *Slovenski gospodar*, 22. 2. 1912, str. 4, »Ljutomer«.

²⁶ *Letopis* 2000, str. 790.

²⁷ *Straža*, 4. 7. 1913, str. 3, »Letošnje nove maše.«

²⁸ *Slovenski ilustrirani tednik*, 23. 3. 1911, str. 2, »Rokovnjači v Ljutomeru«.

²⁹ *Slovenski gospodar*, 11. 1. 1912, str. 4, »Ljutomer«.

³⁰ *Slovenski gospodar*, 23. 4. 1914, str. 4, »Ljutomer«.

³¹ *Obrtni vestnik*, 20. 5. 1914, str. 25–26, »V Ljutomer!«.

³² *Obrtni vestnik*, 5. 6. 1914, str. 39, »Obrtni shod«.

³³ *Slovenski gospodar*, 16. 4. 1914, str. 3, »Letošnji glavni nabori«.

³⁴ *Naš dom*, str. 2. V; *Slovenski gospodar*, 23. 7. 1914.

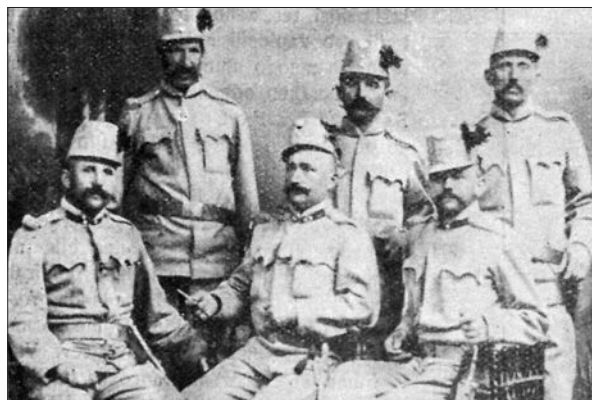
³⁵ *Prim. Dan*, 19. 5. 1914, s. p., »Ze v četrtek«.

³⁶ ŽA Tržič, Kronika župnije Tržič.

³⁷ *Cerkveni zaukaznik* 1914, X, str. 144.

³⁸ O preganjanju duhovščine na Štajerskem gl. npr. Čuček in Moll, *Duhovniki za rešetkami*.

³⁹ *Prim. Lukan, Iz »črnožolte kletke narodov«*, str. 31, op. št. 78.

Prleki v Gorici (Tedenske slike, 7. 10. 1914).

seglo tudi v Ljutomer, saj se je med zaprtimi znašel Ljutomerčan Jožef Kozar.⁴⁰

Mobilizacija je pod vojaške prapore klicala može in fante iz vseh krajev monarhije, tako so se tudi vojni obvezniki iz ljutomerske fare odpravljali k svojim enotam. Pred tem je, kakor drugod po župnijah, večina mobilizirancev prešla svete zakramente v domači fari. Nato so sledili trenutki slovesa od najbližjih. V Ljutomeru najbrž niso bili nič drugačni od tistih, ki jih je v spominih opisal Simon Kocijan – Podbirski: »Zanimivo je vedenje ljudstva ob takih časih. Tam navdušeni govori med vojaki in civilisti. Ko pa prideš v drugo ulico, tiči za voglom mati s sinom, ki jemlje slovo. Zopet ne daleč naprej dviga žena svojega sinka, da poljubi očeta, morda zadnjikrat.«⁴¹ Po teh intimnih trenutkih je večino najbrž odpeljal vlak v garnizijska mesta, od koder so jih poslali v bojni metež. Med ljutomerskimi mobiliziranci so bili tudi črnovojniki, ki primarno niso bili namenjeni za bojevanje na frontni črti, pač pa za varovanje skladišč, vojašnic, železniških mostov in druge infrastrukture. Nekaj teh prleških črnovojnikov je tako ob začetku vojne, kakor pričajo časopisi, pristalo v Gorici, kjer so opravljali vojaško službo.⁴²

Vojaki so se oglašali s pismi in razglednicami, o prenekaterem pa so domači kmalu brali v časopisih. *Slovenski gospodar* je 11. novembra 1914 objavil pismo, ki ga je pisal pripadnik 87. pehotnega polka Pajnhart, odvetniški uradnik iz Ljutomera, svojemu nekdanjemu profesorju Medvedu. V pismu se je profesorju zahvalil za odgovor in o bojih med drugim zapisal: »Bili smo v ognju od 11. do 30. oktobra. Ta dan, ravno eno uro poprej, predno sem prejel Vašo razglednico in časopis, pa me je zadela sovražna krogla ter mi prevrtala levo spodnjo nogo. Sedaj sem na potu v bolnišnico, kam, ne vem. Vsem prijateljem in znancem pošiljam nešteto pozdravov.«⁴³ V bolnišnici so se že pred njim znašli nekateri drugi ljutomerski farani. Med prvi-

mi je bil oskrbe v goriških zdravstvenih ustanovah deležen Ljutomerčan, pripadnik 8. topniškega polka Alojz Reich, za katerega so septembra 1914 navajali, da je bil med obolelimi.⁴⁴ Zanimivo je, da je iz iste enote v Gorico mesec dni pozneje prišel še en Ljutomerčan, Andrej Slavec.⁴⁵ Žal pa ni manjkalo takšnih, ki so za vedno obležali na bojnih poljanah, o čemer so ljudje brali v seznamih izgub, ki so jih povzemali listi. Mnogi so preminuli na galicijskih poljanah, nekateri v bojih, drugi za posledicami ran ali bolezni, ki so si jo nakopali na fronti. Med slednje je sodil tudi leta 1892 rojeni Ivo Šijanec iz Mekotnjaka pri Ljutomeru, ki je umrl za pljučnico 26. oktobra 1914 v eni od rezervnih bolnišnic. O njegovi smrti je poročal *Ilustrirani glasnik* in objavil njegovo fotografijo.⁴⁶ Isti časopis je ohranil tudi podobo njegovega ožjega rojaka, leta 1889 rojenega Ludvika Zavrattnika. Ta je služil pri 20. lovskem bataljonu in padel v Karpatih 19. februarja 1915.⁴⁷ Iz časopisov in teh žalostnih vesti izvemo, da je bilo tedaj kar nekaj ljutomerskih fantov na zahodni fronti. *Slovenec* je poročal o smrti mladeniča topničarja in se skliceval na pismo Petra Horvata, ki je bil v Belgiji. Horvat je 31. decembra zapisal: »Položili smo danes, 31. dec., k zadnjemu počitku mladeniča-topničarja Rudolfa Redek, doma iz Kamenšaka pri Ljutomeru. Pogreb je bil ob 7. uri zvečer na pokopališču pri cerkvi v Lefinger, ki stoji med mestoma Nieuport in Ostende. Pogreba se je udeležila cela stotinja. Nadporočnik mu je izpregovoril v slovo par besedi.« V pismu je Horvat še pojasnil, da je bil Redek⁴⁸ žrtev šrapnela.⁴⁹

Karitativnost na domačih poljanah ...

Tako kot drugi so torej tudi ljutomerski vojaki kravali na frontnih črtah, doma pa so se z vsakodnevnimi težavami srečevali njihovi ljubljani. Kot zanimivost velja omeniti, da je takrat v nasprotno smer kakor ljutomerski obvezniki potoval duhovnik Mihael Barbič, ki je bil v Ljutomer poslan kot naslednik dotedanjega II. kaplana Mihaela Kosa.⁵⁰ Nove moči je bil spričo vse večjih obveznosti gotovo vesel tamkajšnji župnik Jurkovič. Duhovniki so tedaj poleg skrbi za odhajajoče na fronto in patriotičnih misli skušali v prvi vrsti dostojno poskrbeti za dušno pastirstvo med zaupanimi jim farnimi občestvi, ki so se prav tako znašla pred težkimi preizkušnjami. Na vse, ki so ostali doma, je

⁴⁴ Prim. *Goriški list*, 24. 9. 1914, s. p., »Ranjenci v Gorici«.

⁴⁵ Prim. *Goriški list*, 29. 10. 1914, s. p., »Ranjenci in oboleli«.

⁴⁶ *Ilustrirani glasnik*, 25. 2. 1915, str. 309, »Ivo Šijanec«.

⁴⁷ *Ilustrirani glasnik*, 1. 4. 1915, str. 369–370, »Ludovik Zavrattnik«.

⁴⁸ Leta 2016 so Rudolfa Redeka simbolično prenesli in pokopali pred spomenikom padlih, ki je vžidan v steno cerkvenega prezbiterija (<https://www.prlekija-on.net/lokalno/12622/rudolf-reddek-se-je-po-vec-kot-stotih-letih-simbolicno-vrnil-v-rodno-prlekijo.html>) (13. 9. 2022).

⁴⁹ *Slovenec*, 16. 1. 1915, str. 5, »Slovenski mladenič«.

⁵⁰ Prim. *Straža*, 31. 7. 1914, str. 6, »Duhovniške spremembe«.

⁴⁰ Prim. Pleterski, Politično preganjanje, str. 127.

⁴¹ Kocijan – Podbirski, *Iz svetovne vojske*, str. 7.

⁴² Prim. *Tedenske slike*, 7. 10. 1914, str. 12, »Slovenski črnovojniki«.

⁴³ *Slovenski gospodar*, 11. 11. 1914, str. 2, »Z bojišča«.

namreč padlo breme vzdrževanja posesti ter poljskega in tovarniškega dela. Že res, da je država s finančnimi podporami družinam vpoklicanih poskušala poskrbeti za vzdrževanje družin, prošnje za takšne vloge pa so po mnogih župnijah pomagali sestavljati prav duhovniki. Kljub iskreni želji po pomoči je ponekod prihajalo do nepravilnosti, krivca zanje pa so nekateri videli v župniku. Ne glede na te očitke so duhovniki skušali pomagati vsaki družini in posamezniku posebej – tudi z gmotno pomočjo –, ponekod pa so ob odsotnosti moč in izkušenih moči v občinah prevzemali tudi druge naloge; postali so občinski tajniki, pisarji itd. S takšnimi izzivi se je soočal tudi ljutomerski župnik, ki je tako ob pozivih različnih organizacij in državnih oblasti kmalu sodeloval pri zbiranju različnih sredstev in opreme (oblačil, hrane itd.) bodisi za Rdeči križ bodisi za vojaštvo, ranjence itd. V vse te aktivnosti so bili po vsej monarhiji (na primer z nabiranjem zelišč, pozneje kovin) vpeti tudi otroci. Temu ustrezno so šolske oblasti prilagajale šolski pouk, da bi otroci spričo vse večjega pomanjkanja delovne sile lahko pomagali pri kmečkih opravilih.⁵¹

Škofje so si prizadevali biti obveščeni o vseh aktivnostih po župnijah. Ljubljanski knezoškof Jeglič je leta 1915 duhovščino pozval, naj mu podrobno poroča o nabirkah in karitativnosti po farah. Menil je, da je to odličen odgovor vsem, ki so duhovnikom očitali nepatriotičnost.⁵² Vprašanja o agilnosti duhovnikov in župnij na teh področjih so očitno obravnavali tudi v lavantinski škofiji na tamkajšnjih pastoralnih konferencah. Pastoralno vprašanje je leta 1915 od župnikov zahtevalo, da zapišejo »nasledke« vojne, torej od števila vpoklicanih, ranjenih, padlih in umrlih do nabranih finančnih sredstev in vpliva vojne na versko življenje v župniji. Takšno poročilo, ki bi bilo danes pomemben vir za raziskovalce, za Ljutomer na žalost ni bilo sestavljeno. Zakaj ne, izvemo iz zapisnika ljutomerske dekanijske pastoralne konference z dne 7. julija 1915. V drugi točki zapisnika namreč lahko preberemo mnenje navzočih duhovnikov, da bo točne podatke mogoče podati šele po koncu vojne, torej »po sklenjenem miru«.⁵³

Spremembe v župniji ...

Poročila o karitativni dejavnosti tako žal ne poznamo, a zato vemo, da so se takrat duhovniki ljutomerske dekanije že ukvarjali z novimi izzivi – oskrbo beguncev, ki so prihajali iz krajev ob Soči. 23. maja 1915 je namreč Kraljevina Italija Avstro-Ogrski napovedala vojno in še včeraj mirni kraji ob Soči so postali del 600 km dolge frontne črte od švicarske meje do Tržaškega zaliva. Na novo frontno črto je

odhajalo vojaštvo, od tam pa so se v notranjost umikali begunci, ki so se znašli tudi v Ljutomeru, kjer je kmalu odmevala primorska govorica.⁵⁴ Prenekateri od njih so prek časopisov skušali takoj izvedeti kaj več o svojih najbližjih. Nadučiteljeva soproga Emilija Erzetič, roj. Kocjančič, je tako v Ljutomer s štirimi otroki pribežala tik pred italijansko vojno napovedjo. Nastanjena je bila na naslovu Rožna ulica 33. V časopisu *Slovenec* je objavila poizvedbo o svojem možu, ki je bil od mobilizacije pri vojaki: »*Ker ji je pa sedanje bivališče njenega moža neznano, zato prosi vse prijatelje in znance, da ji o njegovem bivališču sporoče na zgorajšnji [sic] naslov.*«⁵⁵ Takšnih poizvedb je bilo veliko tudi v prihodnjih tednih.

Prihod beguncev je sovpadal s časom, ko so v župniji potekale priprave na veseli dogodek – sprejem novomašnika. 22. julija 1915 je namreč lavantinski škof Napotnik v duhovnika posvetil ljutomerskega domačina Alojzija Kosija (1889–1955),⁵⁶ ki je novo mašo pel 8. avgusta 1915 v domači farni cerkvi.⁵⁷ To je bilo zadnje večje dejanje dotedanjega ljutomerskega župnika, saj se je tedaj že vedelo, da je bil Martin Jurkovič imenovan za novega prošta in mestnega župnika na Ptuju.⁵⁸ Slovesna umestitev novega ptujskega prošta je potekala 1. septembra, o čemer je poročala *Straža*.⁵⁹ Vodenje ljutomerske dekanije so tedaj začasno zaupali Martinu Mešku, župniku v Kapeli, dušna oskrba župnije pa je bila zaupana dotedanjemu prvemu ljutomerskemu kaplanu dr. Andreju Lovrecu (1879–1959), ki je bil imenovan za provizorja.⁶⁰ Nanj je torej začasno padlo breme oskrbe tako domačih ljudi kot tamkajšnjih beguncev in vojaštva. Med vojaki so prevladovali zlasti fantje iz tržaškega pehotnega polka, kar je pomenilo še več primorske govorice v Prlekiji. Provizor Lovrec je tedaj gotovo nestrpno pričakoval odločitve lavantinskega ordinariata – kdo bo novi ljutomerski župnik. Odgovor na to vprašanje je dobil šele v začetku leta 1916, ko so časopisi poročali, da je bil na to mesto imenovan Jožef Ozmec (1866–1923), dotedanji župnik pri Sv. Lovrencu na Dravskem polju in deželni poslanec.⁶¹ Znan je bil kot napreden gospodar, ki je leta 1902 vzpostavil bikorejsko zadrugo, leta 1908 pa mlekarino. Prav tako je sodeloval pri ustanovitvi Bralnega društva pri sv. Lovrencu leta 1907, leto pozneje pa še ljudske hranilnice in posojilnice.⁶² Ljutomer je

⁵¹ Povzeto po: Šimac, Oris, str. 115–124.

⁵² Prim. *Ljubljanski škofijski list*, 1915, I, str. 14.

⁵³ NŠAM, Pastoralne konference, Konferenčno vprašanje za leto 1915, šk. 12, Dekanija Ljutomer.

⁵⁴ O beguncih v Prekmurju gl. tudi: Bensa, *Od Soče do Mure*. Dostopno tudi: https://www.kl-kl.si/files/fb/digitalne_knjige/Od_Soce_do_Mure/od_soco_do_mure.pdf (11. 9. 2022).

⁵⁵ *Slovenec*, 1. 7. 1915, str. 4, »Pogrešane družine«.

⁵⁶ *Letopis* 2000, str. 788.

⁵⁷ Prim. *Glasilo K. S. K. Jednote*, 1. 9. 1915, str. 7, »Letošnje nove maše«.

⁵⁸ Prim. *Glas naroda*, 26. 7. 1915, s. p., »Imenovan«.

⁵⁹ Prim. *Straža*, 3. 9. 1915, str. 4, »Novi ptujski prošt«.

⁶⁰ Prim. *Cerkveni zaukaznik*, 1915, XI, str. 174, »Bestellt«.

⁶¹ Prim. *Straža*, 21. 1. 1916, str. 4, »Duhovniške vesti«.

⁶² Prim. Baš, Ozmec, Jožef: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi399718/> (2. 9. 2022).

Deželni poslanci – med njimi ljutomerski župnik Jožef Ozmec (stoji prvi z leve) (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/07/Poslanci_slovenske_kmečke_zveze_v_starjarskem_deželnem_zboru.jpg).

torej z njim dobil agilnega duhovnika, ki ni skrbel le za dušni blagor zaupanega mu občestva, pač pa tudi za njegov gmotni položaj.

Novi župnik in vizitacija 1916

Novi župnik Ozmec je v ljutomersko faro prišel 28. februarja in že pri vходу v trg ga je pozdravil slavalok z napisom: »Bog blagoslovi Vaše delo!« Ob slovesnem sprejemu so ga pozdravili zastopniki domačega učiteljstva, vernikov, šolske mladine in duhovščine. Slovesno umeščen za novega župnika je bil 1. marca: »Cerkve se je odela v krasno obleko svežih cvetic. Vernikov se je zbralo kljub deževnemu vremenu toliko, da je bila cerkev premajhna. Pevski zbor pod vodstvom g. učitelja Zacherl je proizvajal dovršeno nalašč za slovesnost prirejene kompozicije. Na častnih sedežih so prisostvovali celi cerkveni slovesnosti g. okrajni glavar Bouvard, g. župan notar Thurn, g. stotnik Terč od tamkajšnje garnizije z nadporočnikom, g. davkarski oskrbnik Ulm, g. šolski ravnatelj Robič, g. Babnik v imenu cerkvenega konkurenčnega odbora itd.« Iz dekanije in od drugod je prišlo 26 duhovnikov; kanonik Franc Moravec, ki je novega župnika slovesno umestil, je v pridigi spregovoril o dolžnostih in pravicah dušnega pastirja. Po končani slovesnosti so se povabljeni zbrali pri obedu, kjer ni manjkalo različnih napitnic in nagovorov, pa tudi čestitk novemu župniku.⁶³

Slavnostni trenutki so bili le kratek predah v nevihti skrbi in težav, ki jo je povzročala vojna vihra. Župnik Ozmec se je z vsemi močmi vpel v delo v fari, ki mu ni bila tuja, saj je tu kaplanoval v letih 1894–1897.⁶⁴ Tako je kraje in ljudi že poznal ter je lahko lažje pomagal pomoči potrebnim. Vsakdanjik so prekinjale različne naredbe, nastanitve vojakov, ki so krajši ali daljši čas prebivali v posamezni fari, skrb

za begunce, solidarnost do bližnjega ter vedno novi vojaški nabori. 20. aprila 1916 je v Ljutomeru spet potekal nabor mladeničev, rojenih leta 1898,⁶⁵ v začetku julija pa je tu potekala slovesnost svete birme. Knezoškof Napotnik je tako 9. julija 1916 1045 otrokom podelil zakrament svete birme. Ob tej priložnosti so pri birmanski svečanosti sodelovali učenci in učenke tamkajšnjih šol, pevski zbor in vojaki godci. Med njimi so prevladovali predvsem Italijani, kakor lahko beremo v ohranjenem seznamu udeležencev: »Francesco Sinico iz Trsta, Mario Levi, Giovanni Heslop, Mario Mullon, čelist in študent glasbe na konservatoriju v Trstu Guglielmo Berce ter kontrabasist Angelo Marega iz Gorice.« Škofu Napotniku je igra ugajala in v spomin »na ondotne birmanske svečanosti« je poslal knjižna darila, ki jih je župnik Ozmec razdelil med akterje. Tako so učenke Matilda Rajh, Marija Vrabl in Vera Kajč prejele knjižico *Malo Sveto opravilo*, učenec begunec Hugon Dekleva je prejel knjižico *Prijatelj otroški*, Theresia Schmautz *Philotheo*, Herta Skubetz pa *Brot der Engel*. Darila so prejeli tudi vidnejši predstavniki cerkvenega življenja (oba kaplana), župan Thurn, učitelji in učiteljice, pa tudi na že omenjene vojake škof ni pozabil.⁶⁶

Že dan pred slovesnostjo svete birme, 8. julija 1916, je župnik Jožef Ozmec za knezoškofa spisal *promemorio*, v kateri je med drugim navedel, da je obsežna župnija takrat premogla kar 7190 prebivalcev. V navedenem smislu je farane župnik ocenil kot dobre in pri tem navajal nekaj dokazov, začenši s številnimi v župniji delujočimi bratovščinami (na primer Presv. Srca Jezusovega, sv. Jožefa, bratovščina sv. Cirila in Metoda, Marijinih družb). Najštevilčnejša je bila »nadbratovščina sv. rožnega venca«, ki je premogla kar 1142 članov. Prav tako je pohvalil udeležbo vernikov pri nedeljskem bogoslužju, ob praznikih in delavnikih. Izpostavil je še »pogostni sprejem zakramentov sv. pokore«, darežljivost župljanov in vzoren red pri velikonočnem spraševanju, »ki se ga udeležujejo po vseh starši in mladina«. Nič manj pohvalnih besed ni imel župnik Ozmec o svojih kaplanih, izpostavil pa je željo po tretjem duhovnem pomočniku. O učiteljstvu in odnosu do duhovščine je med drugim zapisal: »Odnosaji med duhovništvom in učiteljstvom so brez graje; vse hvale vredni pa so z učiteljstvom ljutomerske slovenske in evenske šole, kateri vodita duhovnikom zelo naklonjena in verske dolžnosti natančno izpolnjujoča gospoda: prvo ravnatelj Franc Robič, drugo nadučitelj Toma Pušenjak.« Ob vseh pohvalnih besedah pa vendarle ni pozabil na težave, žalost in skrbi, ki so jih povzročale vojne razmere. Župnik Ozmec si je prizadeval, da bi družinam, ki so skoraj vse imele na fronti vsaj po enega člana, pomagal ob najrazličnejših priložnostih. Ob tem je navedel: »Življenjske skrbi

⁶³ Straža, 3. 3. 1916, str. 5, »Ustoličenje«.

⁶⁴ Prim. NŠAM, Službeni listi duhovnikov, šk. 4, Ozmec, Jožef.

⁶⁵ Prim. *Amerikanski Slovenec*, 23. 5. 1916, str. 3, »Nabori«.

⁶⁶ NŠAM, Škofijska pisarna, F 61-Vizitacije, šk. 15, št. 248: Birmški spomini.

so med kmetiskim manj, pač pa močno med delavskim in viničarskim ljudstvom občutne.« A če je tu izpostavljaj gmotno vprašanje in vprašanje prehrane, ga je v skrbi za dušni blagor precej bolj vznemirjalo v fari nastanjenost vojaštvo. To naj bi bilo krivo za pohujšljivo »nenravno življenje«, saj so bili vojaki po hišah nastanjeni tako na gosto, »da jih je bilo po nekaterih kmet-skih hišah od 50 do 100 pod eno streho. Ker je med moštvom tukaj nastavljenega 97. pešpolka mnogo tržaških socialdemokratov, ni ostalo njihovo grdo obnašanje in govorjenje brez slabih posledic zlasti za domače ženstvo, kakor izpričajo številni nezakonski porodi. V letošnjem 1. polletju je od 52 kar 15 nezakonskih porodov, torej skoro 29 od sto.« Župnik Ozmec je ob tem navedel, da je »grešna priložnost« prenehala, ko so vojake iz vasi preselili v skupne prostore v Ljutomeru, Veržetu in Sv. Križu oziroma Križevcih. Svoje razmišljanje o tem pa je v promemoriji zaključil z besedami: »Ko se vrnejo mirni časi, se bo storilo vse, da se odpravijo zle vojne posledice.«⁶⁷

Vsakdanje skrbi in časopisne notice ...

Po tej slovesnosti se je utrip življenja znova vrnil v vsakdanje tirnice; prevladovala so dnevne skrbi za že omenjeno gmotno oskrbo domačih, ni pa manjkalo niti različnih pobožnosti in karitativnih dejavnosti. Zanimivo je, da Ozmec v omenjeni spomenici škofu ni posebej navedel skrbi za goriške begunce, ki so živeli v tamkajšnjih krajih in za katere je s pomočjo domačinov vestno skrbel.⁶⁸ V ta življenjski vsakdan so kdaj pa kdaj prodrle tudi drobne pozitivne novice. Mednje velja prišteti imenovanje deželnega poslanca in ljutomerskega župnika Ozmece za »knezoškofijskega duhovnega svetovalca«, o čemer je 21. julija 1916 poročala *Straža*.⁶⁹ Župnik je bil tega vesel, seveda pa ni pozabil na dušno oskrbo faranov, pa tudi na vse vojaštvo v fari. Da bi lahko zaradi velikega števila vojakov 97. pehotnega polka maševal na prostem, saj bi farna cerkev ne zadoščala, se je župnik v začetku avgusta 1916 znova obrnil na ordinariat in prosil za tozadevno dovoljenje. Ordinariat je prošnji ugodil in župnik je lahko za vojake ob cesarjevem rojstnem dnevu maševal »pod milim nebom v od vojaške oblasti postavljenem in okrašenem šotoru«.⁷⁰ Toda vojaštvo ni ostalo le pri tem, saj so v časopisnih noticah zainteresirane obveščali, da bodo ob več slovesnostih »povodom 87. rojstnega dne Njih Veličanstva« v Ljutomeru organizirali slavnost 26. »oziroma ob slabem vremenu dne 27. avgusta«. Tam nastanjenost vojaštvo je imelo namen tega dne na zemljišču za farnim pokopališčem »10 minut iz trga« ljudem predstaviti

in prikazati moderno bitko, »vojni napad na vojaške utrdbe«. Pred predstavo naj bi obiskovalce popeljali po utrdbah in strelnih jarkih ter jim predstavili moderno oborožitev. Po predstavi se je obetala ljudska veselica, kjer je za glasbo poskrbela vojaška godba. Čisti dobiček je bil namenjen za sklad vdov in sirot štajerskih padlih vojakov.⁷¹

To je bil tudi čas, ko so na vrata ljutomerskih domov trkale prošnje in pozivi po pomoči občini Bunčani. 9. avgusta 1917 je namreč tam izbruhnil »strahoviti ogenj, ki je v kratkem času velik del lepe občine izpremenil v žalostno pogorišče«, kakor je v poročilu lavantinskemu knezoškofu zapisal župnik pri Sv. Križu pri Ljutomeru. Napotnik se je odzval s finančno donacijo in se s posebnim pozivom obrnil na vse župnije ter jih prosil pomoči.⁷² Pri tem so sodelovali tudi župljani ljutomerske fare. A tamkajšnji župnik Ozmec je skrb za svoje farane izražal tudi s pisanjem različnih dopisov oblastem zanje, pa tudi s poizvedbami o posameznikih v vojaških suknjah, o katerih številni domači že dolgo niso dobili glasu. Kako uspešno je bilo to poizvedovanje, je težko reči, a tu in tam so najbrž le lahko izvedeli kaj več o domačih rojakih v vojaških suknjah. O posameznikih pa so, kakor ves čas vojne, lahko prebrali kako notico v časopisju, ki je objavljalo tudi sezname izgub posameznih enot. Tako je konec leta 1916 časopisje poročalo o smrti leta 1892 rojenega Martina Pukšiča, pripadnika 20. lovskega bataljona, ki je bil po rodu iz Ljutomera in je padel v vojno ujetništvo ter tam preminul.⁷³

Prav konec leta 1916 so monarhijo pretresali dogodki, ki so vplivali na njeno prihodnost. Oktobra 1916 so časopisi objavili vest o atentatu na ministrskega predsednika Karla grofa Stürgkha (1859–1916). O tem se je prelilo obilo črnila; listi so podrobno opisovali pogrebne slovesnosti, ki so se jih udeležili številni visoki predstavniki oblasti in državnoborski poslanci, deželne poslance pa sta zastopala dr. Verstovšek in ljutomerski župnik Ozmec.⁷⁴ Ni še minilo mesec dni od teh žalnih slovesnosti, ko se je Avstro-Ogrska monarhija poslovila tudi od cesarja Franca Jožefa (1848–1916), ki je 21. novembra 1916 za vedno zatisnil oči.⁷⁵ Namesto njega je vladarsko žezlo prevzel mladi cesar Karel (1887–1922). Novi vladar je sicer vzbujal upanje, da bo vojno končal,⁷⁶ a upanje je bilo prazno, saj so v pričakovanju konca še vedno prihajali sezname vojaških izgub, v katerih so lahko ljudje prebirali notice o ujetih, ranjenih in padlih fantih iz ljutomerske fare. Žalni telegram je

⁶⁷ NŠAM, Škofijska pisarna, F 61-Vizitacije, šk. 15, Ljutomer.

⁶⁸ Prim. Baš, Ozmec, Jožef: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi399718/> (2. 9. 2022).

⁶⁹ *Straža*, 21. 7. 1916, št. 58, str. 5, »Duhovniška vest«.

⁷⁰ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXI - Ljutomer, šk. 17, 3637/1916.

⁷¹ *Straža*, 18. 8. 1916, str. 5–6, »Ljutomer«.

⁷² *Cerkveni zaukaznik*, 1917, X., str. 134, »Mila prošnja«.

⁷³ Prim. *Glas naroda*, 13. 12. 1916, s. p., »Izgube«. – V časopisu je priimek napačno naveden kot »Pupšič«.

⁷⁴ Prim. *Straža*, 27. 10. 1916, str. 3, »Pogreb«.

⁷⁵ Prim. *Straža*, 24. 11. 1916, str. 1, »Cesar Franc Jožef«.

⁷⁶ O tem upanju na mir, ki se je dotaknilo zlasti vojaštva, gl. Jurkovič, *Pa z bogom, junaki*, str. 147.

denimo v začetku leta 1917 prispel tudi do rodbine Kosi iz Cezanjevcev pri Ljutomeru. O smrti njihovega ljubljeneega 22-letnega sina Matije je poročalo tudi časopisje, ki je lapidarno zapisalo: »*padel na tirolski bojni črti*«. ⁷⁷ Podobno žalostno novico je prinesel seznam izgub št. 520, iz katerega so lahko farani izvedeli, da je pripadnik 15. pehotnega polka Leopold Miško, rojen leta 1882 in pristojen v Ljutomer, padel 1. decembra 1916. ⁷⁸

Med časopisnimi noticami so se našle tudi bolj vedre; tako denimo pozdravi fantov s frontnih črt, ki so se po tej poti radi oglašali domačim in znancem. Tako je »*z visokih primorskih planin*« vsem Slovencem in Slovenkam skupaj s številnimi drugimi vojaki pozdrave pošiljal podlovec Jakob Banič iz Ljutomer. ⁷⁹ Prijateljem in znancem se je iz strelskih jarkov s severnega bojišča med drugim oglašil ljutomerski rojak Jurij Ajlec. ⁸⁰ Vojna pa je ob številnih izgubah z vsakim dnem terjala vedno nove vojake. V ta namen so že marca 1917 v Ljutomeru znova prebirali letnike, in sicer od 1872 do 1891. ⁸¹ A podobnih pozivov ni bilo malo tudi v prihodnjih mesecih.

Časopisne notice so poleg novic o vojaštvu občasno obveščale o veselih in žalostnih dogodkih, ki so zarezali v življenje posameznega kraja. Mednje sodijo notice o žalostnih pripetljajih, ki so terjali visok krvni davek med mladimi. V Stročji vasi se je petletna hčerka Jožefa Vršiča nesrečno zadušila s fižolom, kakor je poročala *Straža*. V isti številki časopisa beremo tudi o smrti okrajnega zdravnika in veleposestnika dr. Paula Varde. ⁸² Iz časopisov so bili o dogajanju doma obveščeni tudi vojaki na bojišču. Četovodja Josip Slavič iz Cvena pri Ljutomeru, ki je služil pri 87. pehotnem polku, je prav iz *Slovenskega gospodarja* izvedel za očetovo smrt. ⁸³

Toda iz časopisov in listov so ljudje izvedeli tudi bolj vesele vesti, med katere so sodile tiste, ki so govorile o odlikovanjih ljutomerskih faranov – bodisi tistih na bojnih poljanah bodisi tistih, ki so si jih prislužili doma. Med prvimi je bil na južnem bojišču odlikovan četovodja Alojz Dunaj iz Cezanjevcev. Za svojo hrabrost je prejel malo srebrno ⁸⁴ medaljo. ⁸⁵ Ve-

liko srebrno medaljo za hrabrost si je prislužil računski narednik polkovnega štaba »*Jožef Magdič doma iz Cvena pri Ljutomeru*«, je poročal *Slovenec* v začetku aprila 1915. ⁸⁶ *Straža* pa je 21. junija 1915 objavila naslednjo vest: »*Usmiljeni brat Bertold Jakob Belec, rodom iz Ljutomer, kateri se že od začetka vojske nahaja na bojišču kot sanitetni narednik 26. domobranskega pešpolka in je bil zaradi svojega junaškega zadržanja pred sovražnikom že jeseni na severnem bojišču odlikovan z veliko srebrno kolajno, je dobil pred kratkim radi novih zaslug že bronasto hrabrostno svetinjo*«. ⁸⁷ Odlikovanja pa so dobili tudi ljutomerski domačini. Mednje je sodil Roman Nemec, davčni oficijal v Ljutomeru, ki si je prislužil vojni križec II. razreda za zasluge. ⁸⁸ Med številnimi odlikovanci, ki jih je cesar odlikoval 19. avgusta 1917 »*povodom rojstnega dne cesarja Karla*«, se je znašel tudi ljutomerski župnik Jožef Ozmec. Cesar mu je podelil vojni križec za civilne zasluge II. razreda. Kot zanimivost velja omeniti, da je takšno odlikovanje prejel tudi nekdanji ljutomerski župnik in takratni ptujski prošt Martin Jurkovič. ⁸⁹

Deklaracijsko gibanje in shodi 1917

Leto 1917 je postreglo z različnimi prelomnimi dogodki, med katere bi lahko šteli vnovičen sklic parlamenta in majniško deklaracijo, ki jo je 30. maja 1917 prebral dr. Anton Korošec. Po tem dogodku se je po vsem slovenskem ozemlju postopoma začela močna agitacija oziroma deklaracijsko gibanje in zbiranje podpore tej izjavi. ⁹⁰ To dogajanje se je dotaknilo tudi Ljutomer, kjer je bil med organizatorji zbiranja podpisov v prvi vrsti prav župnik Ozmec. ⁹¹ Kakor navaja Vlasta Stavbar, je v sodnem okraju Ljutomer izjavo za deklaracijo poslalo dvanajst občinskih odborov, skupaj pa so zbrali 2.815 podpisov: »*Dodati je treba še izjave beguncev in begunk iz Goriškega, živečih v Ljutomeru (52 podpisov, januar 1918)*«. Svojo izjavo je poslala tudi zveza prostovoljnih gasilskih društev iz Ljutomer. ⁹² Ob tem so prirejali deklaracijske shode. Domovina je o takšnem shodu v Borejcih na Murskem polju poročala 15. februarja 1918 in ga opisala kot »*sijajen slovenski shod, ki se ga je udeležilo preko 1500 slovenskih zborovalcev od blizu in daleč in celo iz Ogrske, od koder so prihiteli tamošnji Slovenci, da s svojo navzočnostjo pokažejo, da so z nami enih misli in želja*«. Med govorniki na shodu je bil poleg državnozbornskega poslanca Roškarja tudi deželni poslanec, ljutomerski dekan Ozmec, nastopila pa sta tudi urednik Fr. Žebot iz Maribora »in v imenu Narodne stranke

⁷⁷ *Slovenski gospodar*, 4. 1. 1917, str. 3, »Pretužna vest«.

⁷⁸ Prim. *Slovenec*, 17. 2. 1917, str. 3, »Iz seznama izgub«.

⁷⁹ Prim. *Domoljub*, 22. 2. 1917, str. 90, »Naši boji«.

⁸⁰ Prim. *Domoljub*, 17. 8. 1916, str. 437, »Cenjeno uredništvo!«.

⁸¹ Prim. *Slovenec*, 24. 2. 1917, str. 5, »Prebiranje letnikov«.

⁸² Prim. *Straža*, 24. 8. 1917, str. 4, »Ljutomer«.

⁸³ Prim. *Slovenski gospodar*, 18. 3. 1915, str. 2, »Slov. Gospodar«.

⁸⁴ V Avstro-Ogrski so ob začetku prve svetovne vojne poznali tri stopnje medalj za hrabrost za moštvo in podčastnike: zlato medaljo za hrabrost, veliko srebrno oziroma srebrno medaljo za hrabrost 1. razreda in malo srebrno oziroma srebrno medaljo za hrabrost 2. razreda. Odlikovancu je od 1. oktobra 1914 naprej poleg »hrabrostne svetinje« pripadala tudi natančno določena mesečna finančna doklada. Prejemnik zlate medalje za hrabrost je prejemal 30 kron, odlikovanec, ki si je prislužil veliko srebrno, 15, za malo srebrno pa 7,5 krone na mesec. Več o teh odlikovanjih gl. Car, *Slovenci – junaki*, str. 114–116.

⁸⁵ Prim. *Slovenski gospodar*, 18. 3. 1915, str. 6, »Ljutomer«.

⁸⁶ *Slovenec*, 17. 4. 1915, str. 4, »Odlikovani slovenski junaki«.

⁸⁷ *Straža*, 21. 6. 1915, str. 3, »Odlikovan«.

⁸⁸ Prim. *Straža*, 1. 6. 1917, str. 4, »Odlikovanja«.

⁸⁹ *Straža*, 20. 8. 1917, str. 3, »Odlikovanja«.

⁹⁰ Več o tem gl. Stavbar, *Majniška deklaracija*.

⁹¹ Prim. Baš, Ozmec, Jožef: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi399718/> (2. 9. 2022).

⁹² Stavbar, *Majniška deklaracija*, str. 105.

M. Rajb«. Shod je sprejel resolucijo v štirih točkah, v prvi točki pa so poslancem Jugoslovanskega kluba na čelu z dr. Korošcem izrekli »*popolno zaupanje, svojem posl. g. Roškarju pa zahvalo za njegovo neustrašno zastopanje naših zahtev*«. Obenem so protestirali proti prestrogim rekvizicijam in krivicam, ki so se dogajale kmečkemu ljudstvu, ter zahtevali, da vlada kolikor mogoče hitro sklene »*splošni mir, za sedaj pa naj pospešuje separaten mir z Rusijo, ter naj se pritegnejo zastopniki vseh narodov k mirovnim pogajanjem*«. V zadnji točki resolucij so zborovalci priznavali »*upravičenost strankarskega gibanja kot tekmovalno sredstvo za skupne narodne ideale ter pozdravljajo ustanovitev Narodnega sveta*«. ⁹³ Ta agilnost, ki jo je kazal župnik Ozmec, seveda ni bila prisotna le na tem področju, saj si je ves čas vojne prizadeval tudi na že omenjenem karitativnem področju, pa naj je šlo za nabirke, osebne donacije pomoči potrebnim ali preprosto skrb za bližnjega.

Drobci o dobrodelnih zavodih ...

Zanimivo je, da so duhovniki leta 1917 na ljutomerski dekanjski pastoralni konferenci obravnavali prav vprašanje krščanske ljubezni do bližnjega. Eno od zastavljenih vprašanj se je namreč glasilo: »*Katera dobrodelna društva in zavode že imajo posamezne župnije Lavantinske škofije?*« Sprasovali so tudi po predlogih, kako bi bilo mogoče to dejavnost še okrepiti in razširiti ter na kakšen način bi bilo pozneje mogoče to dobrodelnost združiti v škofijsko zvezo, da bi poenotili delovanje. Odgovore na ta vprašanja je v svojem poročilu iskal tedanji kaplan Mihael Barbič, ki je podal zanimiv sumaren pregled delovanja različnih zavodov in dobrodelnih ustanov v ljutomerski župniji. Iz Barbičevega poročila med drugim razberemo, da so v ljutomerskem trgu tedaj razpolagali z »*dvojno bolnišnico*«. Prva je bila pritlična hiša ob cesti na pokopališče, ki jo je pred smrtjo leta 1850 ustanovil dr. Ivan Gottweis (1779–1851). Želel si je, da bi se v trgu »*po pravih bolnišnic v Radgoni ustanovil zavod za obolele posle in reveže*«. Sprva je bolnišnica z vsem potrebnim, v smislu ustanovne listine in želje ustanovitelja, oskrbovala 12 revežev na dan. Pozneje so postrežbo opustili in pomoči potrebnim le donirali finančna sredstva. V času vojne vihere pa so stavbo spremenili v vojaško bolnišnico.

Druga bolnišnica, ki jo je kaplan omenjal v svojem zapisu, je bila t. i. *Bürgerspital*, ki jo je občina v spomin na srebrno poroko cesarja Franca Jožefa leta 1879 ustanovila ob nakupu hiše št. 97. V tej »*dobi-jo ubožni in onemogli tržani obojega spola na stare dni stanovanje*«, je navajal kaplan Barbič. Poleg obeh bolnišnic so v Ljutomeru razpolagali tudi s hiralnico, ki je bila ustanovljena leta 1840, poznali pa so še zavod ubogih, ustanovo, ki jo je obudil v življenje župnik

Franc Leitenstetter (1739–1815).⁹⁴ V času vojne vihere je bilo aprila 1917 pod dekanovim vodstvom ustanovljeno Dobrodelno društvo gospa, ki je imelo namen podpirati uboge, bolnike in sirote. Društvo je tedaj štel 120 članic, članarina pa je znašala 1 krono. Ob vsem naštetem je kaplan Barbič posebej izpostavil izolirnico v Kukovčevi mizarski delavnici: »*Začasno je v njej izoliranih več družin iz Grezovščaka in Cubra, pri katerih so se pokazali močno nevarni znaki črnih koz*«. ⁹⁵

Leta vojne so spričo vse večje draginje in pomanjkanja vplivala tudi na nabirke, ki jih ni in ni hotelo biti konec. Še več, vojaška oblast je v želji po pridobitvi nujno potrebnih surovin posegla tudi po cerkvenih zvonovih. Vojaški komisarji so tako zvonove pobirali tudi po cerkvah ljutomerske fare; z izjemo tistih, ki so imeli večjo zgodovinsko vrednost ali pomen za kraj. Kovačič omenja, da so prizanesli zvonovoma v nekdanji kapeli, ki sta bila vlita leta 1715 oziroma 1720. V ljutomerski farni cerkvi je v zvoniku do rekvizicije viselo pet zvonov, kar trije pa so postali žrtev vojske. ⁹⁶ Ljudje takšnemu posegu seveda niso bili naklonjeni in med njimi se je vse bolj širila apatija. Spričo vse slabših razmer in vedno novih zahtev oblasti jih je kaka novica le redko spravila v dobro voljo. Med te je najbrž sodila vest o še enem novomašniku; to pot je novo mašo v ljutomerski farni cerkvi 30. junija pel Anton Tomažič (1895–1986), rojen pri Sv. Miklavžu v Ormožu. ⁹⁷ Prav tako je ljudi s ponosom navdala vest o zmagi slovenskih konjerejcev: »*Pri premiranju triletnih dirkačev na Dunaju so tri kobile ljutomerskega okraja dobile prvo, drugo in tretje darilo. Vsi trije kmetški posestniki kobil so odnesli 9000 kron daril. Dunajski tekmovalci so propadli*«. ⁹⁸ Toda takšnihotic je bilo bolj malo, saj so časopisi precej pogostejše poročali o težavah (na primer rekvizicijah živine), ⁹⁹ ki so jih ljudem povzročale oblasti s svojimi zahtevami ali pa so jih zakuhal bodisi narava bodisi posamezniki. Med prve sodi notica o »slani«, ki je leta 1918 povzročila veliko škodo na Murskem polju, kjer so najbolj trpeli fižol, buče, kumare, koruza in v manjši meri krompir. ¹⁰⁰ Med težave, ki so jih povzročili ljudje, so sodile notice iz črne kronike, med katerimi ni manjkalo tistih o vlomih in krajah. Eden takšnih prebivalcev je bil Jožef Muršič, ki je »*v zadnjem času izvršil veliko vlomov in tatvin*« v okolici Kupetincev in so ga 23. maja 1918 ujeli orožniki. ¹⁰¹

Ob vsem tem so časopisi še vedno poročali o smrti, ki je kosila tudi v ljutomerskih krajih. *Stráža* je

⁹⁴ Kratko biografijo gl. Kovačič, *Ljutomer*, str. 54.

⁹⁵ NSAM, Pastoralne konference, Konferenčno vprašanje za leto 1917, šk. 14, Dekanija Ljutomer.

⁹⁶ Prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 67.

⁹⁷ Prim. *Stráža*, 14. 7. 1918, str. 4, »Novo sv. mašo«.

⁹⁸ *Domovina*, 24. 5. 1918, str. 6, »Zmaga«.

⁹⁹ Prim. *Stráža*, 19. 7. 1918, str. 2, »Rekvizicija živine«.

¹⁰⁰ *Stráža*, 10. 6. 1918, št. 46, str. 4, »Ljutomer«.

¹⁰¹ *Domovina*, 7. 6. 1918, str. 8, »Tatovi«.

⁹³ *Domovina*, 15. 2. 1918, s. p., »Sijajen slovenski politični shod«.

tako 19. julija objavila vest, da je v Stročji vasi pri Ljutomeru umrla goriška begunka Ana Makuc.¹⁰² Jeseni 1918 je po monarhiji, kakor drugod po Evropi, kosila t. i. španska gripa. A tudi ljutomerski fantje so še vedno umirali na bojiščih. Na italijanskem bojišču je padel šestkrat odlikovani narednik 20. lovskega polka Franc Čagran iz Babincev. O njem so v Straži zapisali, da se je tri leta bojeval na vseh bojiščih in je svoje tovariše vedno navduševal za narodno stvar.¹⁰³ Umirali pa niso le vojaki, temveč vse bolj tudi Avstro-Ogrska. Maja 1918 je prišlo do uporov vojakov,¹⁰⁴ med katerimi so se znašli tudi fantje iz slovenskih dežel, nezadovoljstvo in položaj doma pa sta naposled zares pripeljala do tega, da je habsburški imperij dokončno razpadel. Na tem pogorišču pa so že vstajale nove države. V Mariboru je bil 26. septembra 1918 ustanovljen Narodni svet za Štajersko, mesec dni pozneje, natančneje, 29. oktobra 1918, pa je bila že razglašena Država SHS, ki je obstajala do združitve s Kraljevino Srbijo 1. decembra 1918. V času nastajanja nove države in ob prevratnih trenutkih so bili udeleženi tudi vidni ljutomerski domačini, na čelu z Viktorjem Kukovcem (1868–1940),¹⁰⁵ a še več je bilo takšnih, ki so bili takrat v zadnjih bojih na frontnih črtah. Nekateri, kakor denimo Alojz Rižnar, so padli prav v poslednjih spopadih,¹⁰⁶ drugi so bili po različnih bolnišnicah, tretji v vojnem ujetništvu, od koder je bila pot domov pogosto precej vijugasta in dolgotrajna.

Odsev vojne v zapisih ljutomerskih matičnih knjig

Vojna se je torej novembra 1918 končala, njen vpliv na življenje posamezne župnije pa se odraža tudi v matičnih knjigah. Kaplanova omemba črnih koz in bolnišnic v poročilu, časopisne notice o španski gripi in nezakonski otroci v promemoriji iz leta 1916 zastavljajo vprašanje: V kolikšni meri so se ti pojavi v času vojne odražali v življenju ljutomerske fare? Skromen pregled vseh treh matičnih knjig za nekoliko razširjeno obdobje 1914–1920¹⁰⁷ poda svojevrsten vpogled v utrip življenja tedanjih časov.

Pregledni vpogled v vpise krstne matične knjige za omenjeno obdobje poda naslednjo okvirno sliko:¹⁰⁸

Leto	Število rojstev	Število vpisov nezakonskih otrok ¹⁰⁹
1914	205	22
1915	164	29
1916	107	24
1917	116	32
1918	132	29
1919	154	30
1920	197	39

Iz tabele je razvidno, da je bilo v ljutomerski fari največ krstov leta 1914, kar 205, od tega je bilo 22 otrok nezakonskih. Najmanj otrok je bilo rojenih leta 1916, a od tega precejšen delež nezakonskih, kar le potrjujejo navedbe župnika Ozmeča, ki jih je zapisal v vizitacijskem poročilu, kjer je navedel tudi vzroke za to. Zdi se, da se njegove besede o prenehanju takšnih »grešnih priložnosti« s premestitvijo vojaštva v skupna bivališča niso v celoti uresničile. Med nezakonskimi materami niso bila le ljutomerska dekleta, pač pa tudi goriške begunke. Med njimi je bila Marija Kocjančič iz Podgore, ki je 22. februarja 1916 rodila sina Rudolfa Jožefa.¹¹⁰ Žal je dočakal le dobro leto dni življenja († 31. maja 1917). Podobno se je zgodilo Ivani Erzetič iz občine Kojsko, ki je 2. marca 1917 rodila sina Venceslaja [sic], ki so ga h krstu prinesli šele 15. marca.¹¹¹ Seveda pa so v Ljutomer prihajala rojevati tudi dekleta, ki so bila pristojna v druge občine. Ena teh je bila Matilda Partbauer, samska natakarica, pristojna v občino Branoslavci, ki je 16. aprila 1917 porodila mrtvo deklico.¹¹² Prav tako žalost je doživela Barbara Bauer, pristojna v Dunajsko Novo mesto, ki je 3. februarja 1918 rodila mrtvega dečka.¹¹³

Leta 1917 je število nezakonskih otrok še nekoliko naraslo, nekaj več pa jih je bilo v prvih letih po koncu vojne. Posebej zanimivo je omeniti zapise iz leta 1920. V matičnih knjigah ob vpisih krstov nezakonskih otrok nemalokrat naletimo na zapise o poznejših pozakonitvah, zelo redko pa na to, da je bil kak otrok post festum razglašen za nezakonskega. A prav to lahko beremo ob vpisu krsta deklice Marije, saj je bila že prihodnje leto razglašena za nezakonsko; pač zato, ker je bil »uradni« oče pogrešan že od 26. avgusta 1914.¹¹⁴

Pregled krstnih matičnih knjig torej ni postregel s posebnimi presenečenji, opozori pa nas, da je treba biti pri navajanju števil pazljiv in upoštevati tako

¹⁰² *Straža*, 19. 7. 1918, str. 6, »Stročja vas«.

¹⁰³ Prim. *Straža*, 19. 7. 1918, str. 7, »Ljutomer«.

¹⁰⁴ O uporih gl. npr Ude, Upori, str. 185–205.

¹⁰⁵ Več o prevratnih dogodkih v Ljutomeru 1918 gl. Ratiznojnik, Prevrat, str. 26–30.

¹⁰⁶ Prim. Pavličič, Spomini, str. 49.

¹⁰⁷ Obravnavano obdobje je namerno razširjeno v čas 1914–1920, da bi nam na ta način v primerjavi s predvojnimi (kamor bi lahko v veliki meri štel leto 1914) in povojnim časom (1919–1920) številke za čas vojne podale kolikor mogoče verodostojno sliko dogajanja.

¹⁰⁸ NŠAM, Prepisi matičnih knjig, RMK Ljutomer 1914–1920.

¹⁰⁹ Upoštevani so vsi vpisi nezakonskih otrok, tudi tistih, ki so bili pozneje pozakonjeni.

¹¹⁰ NŠAM, Prepisi matičnih knjig, RMK Ljutomer 1916, str. 147, zap. št. 13.

¹¹¹ NŠAM, Prepisi matičnih knjig, RMK Ljutomer 1917, str. 177, zap. št. 29.

¹¹² NŠAM, Prepisi matičnih knjig, RMK Ljutomer 1917, str. 180, zap. št. 43.

¹¹³ NŠAM, Prepisi matičnih knjig, RMK Ljutomer 1918, str. 200, zap. št. 10.

¹¹⁴ NŠAM, Prepisi matičnih knjig, RMK Ljutomer 1920, str. 287, zap. št. 103.

begunce, ki so se nastanili v Ljutomeru, kot nezakonske matere, ki so izvirale od drugod. To je treba upoštevati tudi pri pregledu poročnih matic, ki nam za obravnavano obdobje podajo naslednje številke:¹¹⁵

Leto	Število vpisov v poročni matični knjigi
1914	27
1915	13*
1916	8
1917	9
1918	34
1919	80
1920	86

Leta 1914 je bilo tako sklenjenih 27 zakonskih zvez, v prihodnjem letu pa 14 manj in še med temi je treba upoštevati kar nekaj porok (*), ki so bile sklenjene med vojaki in civilnimi osebami »*per delegatorem*«. Vojaške poroke so bile v ospredju časopisov že ob izbruhu vojne, v prvih dneh avgusta. *Slovenec* je denimo že 30. julija 1914 poročal o velikem številu porok rezervistov, do katerih je prihajalo v graških cerkvah.¹¹⁶ Nič drugače ni bilo po slovenskih mestih. Jasna Vanček je prišla do ugotovitve, da je bilo samo v ljubljanskih župnijah leta 1914 sklenjenih precej t. i. vojnih porok; največ pri frančiškanih (230) in v župniji sv. Petra v Ljubljani (144).¹¹⁷

Do t. i. vojaških porok je torej prihajalo tudi v Ljutomeru. 6. oktobra 1915 je tedanji provizor Andrej Lovrec poročil v Wolfsberg pristojnega 25-letnega cesarskega narednika, pripadnika tržaškega 97. pehotnega polka Rudolfa Frappa, ki je pred oltar popeljal leto dni mlajšo Marijo Frančiško Mühlbacher.¹¹⁸ Iz istega polka je bil 26-letni Rudolf Schuster iz Trsta, ki je že 28. julija 1915 v zakonski stan popeljal enako staro Tržačanko Romano Pettarin.¹¹⁹ V času poroke je, kakor piše, stanovala na Zgornjem Krapju. Takšnih porok je bilo še nekaj, a poročnih koračnic naslednji dve leti niso pogosto izvajali, precej večkrat pa so bile na sporedu že leta 1918 in še pogostejše v letih 1919 in 1920. Med temi vpisi so še posebej zanimivi primeri, ko je v zakonski stan stopil dotedanji vojni ujetnik. Takšnemu dogodku je bila ljutomerska fara priča leta 1919. 12. maja 1919 je namreč 27-letni dninar Mihail Žuravlev iz Kate- rinoslavske gubernije, tedaj stanujoč na Moti št. 24, pred oltar popeljal tam živečo dninarsko hčer Elizabeto Markovič. Iz podrobnega zapisa izvemo še nekaj več o njegovih domačih in vojaški službi. Tako se je Žuravlev že ob začetku vojne znašel v vojaški suknji in 30. novembra 1914 padel v avstrijsko vojno

ujetništvo. Dlje časa je bival po vojaških postajah v monarhiji in opravljal različna dela, naposled pa se je znašel na Moti št. 23, kjer je očitno vzklikal ljubezen med njim in domačinko. Najbrž je ženin tudi zaradi te ljubezni, kakor razberemo iz opomb, pred poroko prestopil iz pravoslavne v katoliško Cerkev.¹²⁰

Poročni zvonovi so, kakor izpričuje tabela, pogostejše odzvanjali v času miru, v času vojne pa so domačini večkrat slišali peti navček. Statistični pregled vpisov mrliške matične knjige nam to zvonjenje za pokojnimi prikaže takole:¹²¹

Leto	Število vpisov v mrliško matico
1914	121
1915	134
1916	162
1917	153
1918	191
1919	121
1920	126

Če v tabeli primerjamo leto 1914 in leto po koncu vojne (1919), vidimo, da je bila smrtnost v ljutomerski fari na približno enaki ravni. Toda čas vojne je bil čas večje smrtnosti. Že leta 1915 je število umrlih v primerjavi z letom poprej naraslo za 13 oseb, leto 1916 pa nasploh postreže s precej večjim številom umrlih. Med navedenimi vzroki smrti v zapisih poleg starostne oslabelosti naletimo na jetiko, črevesni katar in kapi; med otroki ni bilo malo takšnih, ki so umirali za oslovskim kašljem in škrlatinko. Leta 1917 med njimi najdemo tudi črne koze. 25. junija je za osepnicami v že omenjeni izolirnici v Ljutomeru umrla 55-letna Marija Muršič, roj. Rakuša.¹²² Že pred njo je za isto boleznijo 11. maja umrl devetletni Alojz Vogrinec.¹²³ Najhuje pa je smrt v Ljutomeru kosila v zadnjem letu vojne, leta 1918. Tedaj najdemo kar 30 vpisov, kjer je kot vzrok smrti navedena *španska bolezen/gripa/influenca*; nekaj je takšnih vpisov, kjer piše le pljučnica ali influenza. To bi lahko pomenilo, da je za posledicami španske gripe umrla še kaka oseba več, kakor je zapisano. Kot prvo žrtev španske gripe v mrliški matični knjigi najdemo 4-letnega Božidarja Lukačiča. Malčka, čigar oče je bil revident južne železnice, so po smrti z dovoljenjem oblasti prepeljali v Malo Nedeljo in ga tam pokopali.¹²⁴ Poleg malega Božidarja v vpisih za leto 1918 najdemo še 9 otrok in oseb, mlajših od 18 let. Najmlajša je bila komaj tri mesece stara Ana Son-

¹¹⁵ NŠAM, Prepisi matičnih knjig, PMK Ljutomer 1914–1920.

¹¹⁶ *Slovenec*, 30. 7. 1914, str. 4, »Poroke rezervistov«.

¹¹⁷ Vanček, *Vojne poroke*, str. 42.

¹¹⁸ NŠAM, Prepisi matičnih knjig, PMK Ljutomer za leto 1915, str. 291, zap. št. 13.

¹¹⁹ NŠAM, Prepisi matičnih knjig, PMK Ljutomer za leto 1915, str. 289, zap. št. 11.

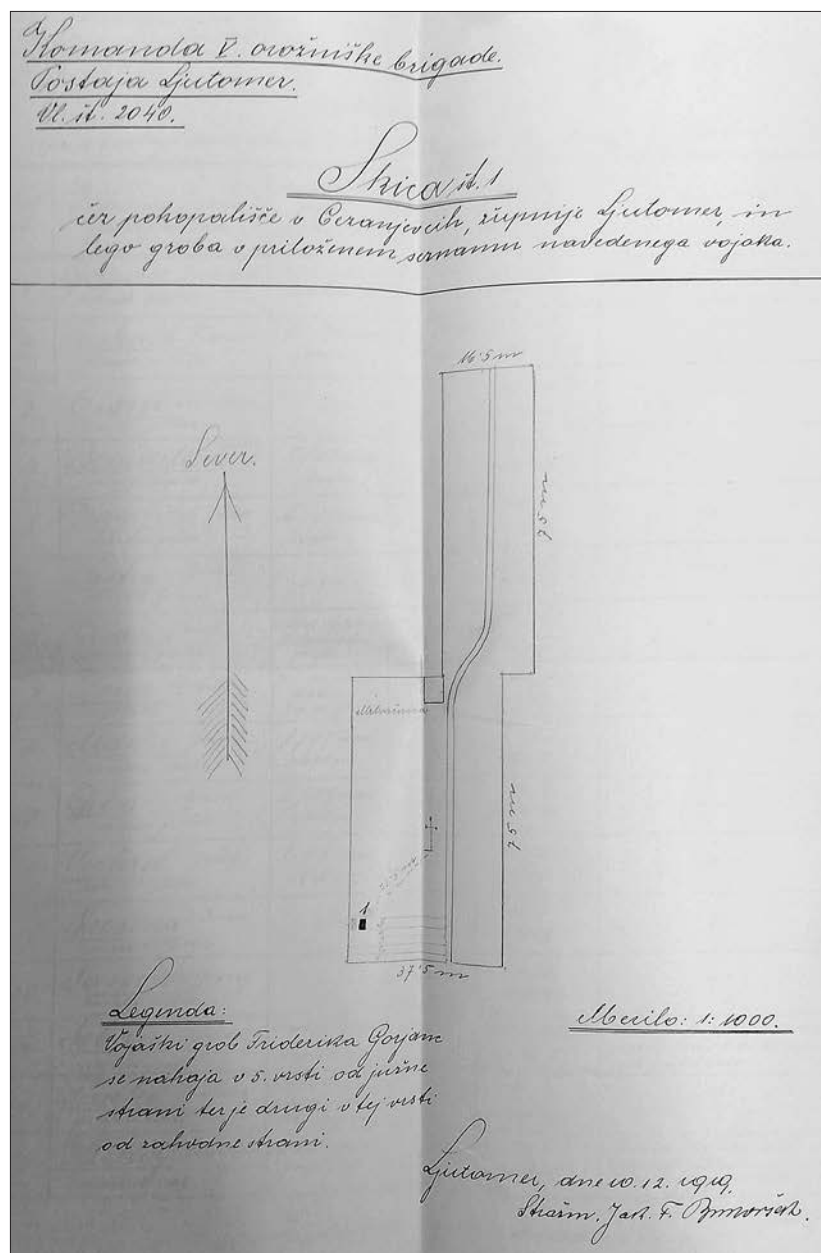
¹²⁰ NŠAM, Prepisi matičnih knjig, PMK Ljutomer za leto 1919, str. 40, zap. št. 36.

¹²¹ NŠAM, Prepisi matičnih knjig, MMK Ljutomer 1914–1920.

¹²² NŠAM, Prepisi matičnih knjig, MMK Ljutomer 1917, str. 140, zap. št. 88.

¹²³ NŠAM, Prepisi matičnih knjig, MMK Ljutomer 1917, str. 137, zap. št. 67.

¹²⁴ NŠAM, Prepisi matičnih knjig, MMK Ljutomer 1918, str. 166, zap. št. 112.

Skica vojaških grobov na ljutomerskih pokopališčih (NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 15).

nenwald, ki je bolezní podlegla 25. oktobra 1918.¹²⁵ Včasih je smrt kosila v isti hiši. Tako se je 4. novembra 1918 žalost razlila nad hišo v Stari cesti št. 11, ko je za špansko boleznijo umrla tridesetletna Antonija Meznarič.¹²⁶ Za seboj je pustila 43-letnega soproga Ivana, ki pa je isti bolezní podlegel le dan po njenem pogrebu, 7. novembra 1918.¹²⁷

Zanimivo je, da je bila diagnoza španske gripe prisotna tudi v naslednjih dveh letih; leta 1919 jo

med vzroki smrti zasledimo štirikrat, leta 1920 pa kar enajstkrat. Med slednjimi je smrt kosila bolj med starejšimi, saj med žrtvami gripe naletimo le na dva otroka. Težko je reči, ali je v tem letu res še šlo za gripo ali ne, dejstvo pa je, da je terjala precej življenj.

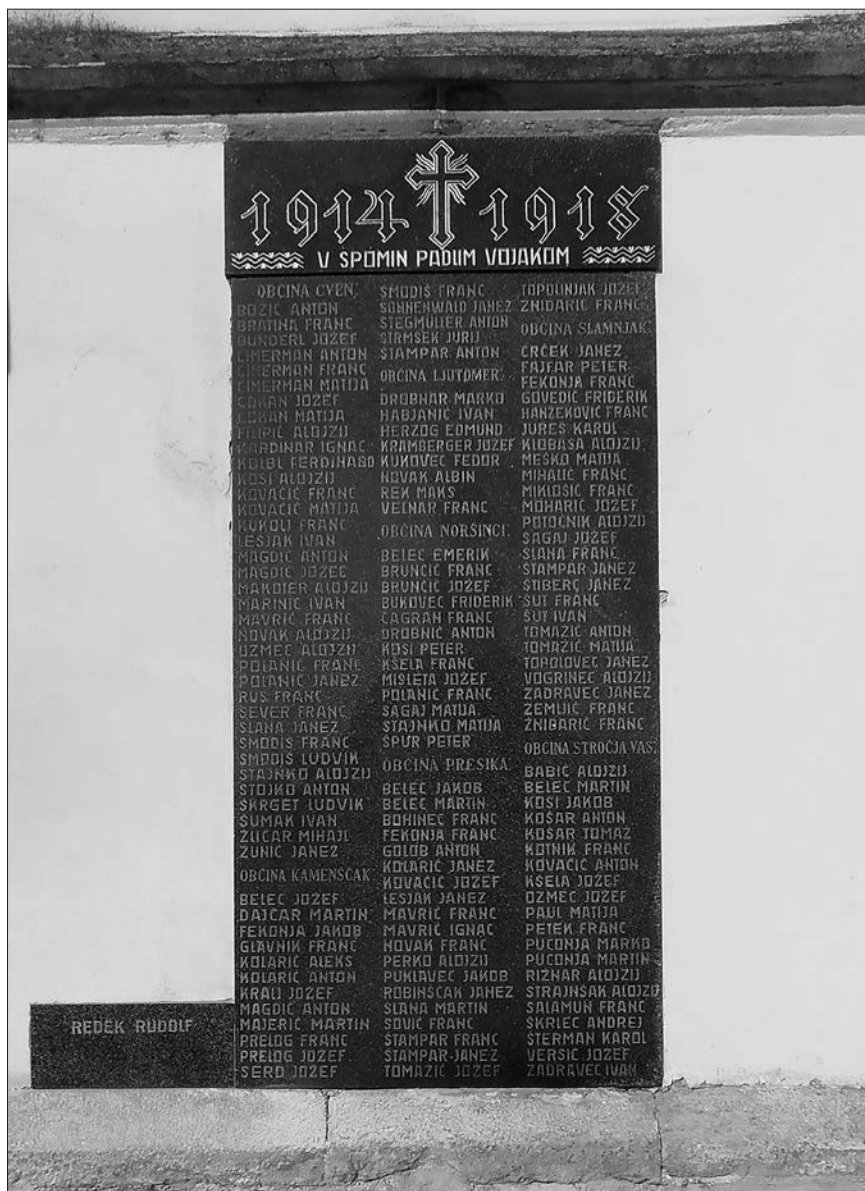
Pokopališče in vojaštvo

Na pokopališčih v Ljutomerski župniji zadnjega počitka niso našli le domačini, pač pa tudi vojaki. Ti so umirali tudi v zaledju, v različnih župnijah, in so jih pokopali na tamkajšnjih pokopališčih. Dandanes so ti grobovi le še redkokje ohranjeni; za mnoge velja, da so »pozabljeni«. Arhivske notice in ohranjeni

¹²⁵ NŠAM, Prepisi matičnih knjig, MMK Ljutomer 1918, str. 167, zap. št. 124.

¹²⁶ NŠAM, Prepisi matičnih knjig, MMK Ljutomer 1918, str. 170, zap. št. 141.

¹²⁷ Prav tam, zap. št. 143.

Spominsko obeležje padlim v prvi svetovni vojni na severni steni prezbiterija župnijske cerkve v Ljutomeru (foto: R. P., 2018).

dokumenti (sezname) pa vendarle še hranijo spomin nanje. Med vojno in neposredno po njej so bili spomini na te osebe še precej sveži in domačini so, skupaj s civilnimi, cerkvenimi in vojaškimi oblastmi, skušali s potrebno pieteto skrbeti za te grobove umrlih vojakov in vojnih ujetnikov, ki so bili pokopani po številnih krajih monarhije.¹²⁸ Maja 1919 so časopisi poročali, da je bilo samo v Ljubljani 6540 vojaških grobov. Od tega je bilo 170 takšnih, ki so potrebovali popravilo.¹²⁹ Deželna vlada je že 19. novembra 1919 izdala ukaz, naj vse orožniške postaje na Kranjskem in Štajerskem o morebitnih vojaških grobovih na

svojem območju obvestijo poveljstvo orožniške brigade v Ljubljani.¹³⁰ Na to naredbo št. 46 so se odzvali tudi ljutomerski orožniki, ki so 12. decembra 1919 sestavili poročilo in priložili skice. Iz poročila razberemo, da so bili vsi grobovi na ljutomerskem pokopališču in v Cezanjevcih. Seznam vojaških grobov postreže s podatkom, da je bilo v Ljutomeru pokopanih 15 vojaških oseb, ena pa je bila pokopana na pokopališču v Cezanjevcih. Šlo je za prvo vojaško osebo, ki je v ljutomerski župniji preminula, in sicer je bil to pripadnik prve nadomestne stotnije 97. pehotnega polka Friderik Gorjanc, ki so ga na tamkajšnjem pokopališču pokopali 18. julija 1915.

¹²⁸ Prim. Šimac, Ti vsem šepeteš, str. 70.

¹²⁹ Prim. *Slovenec*, 25. 5. 1919, str. 5, »Vojaški grobovi«.

¹³⁰ Prim. Šimac, Ti vsem šepeteš, str. 77.

Istega dne so v Ljutomeru pokopali Paskala Franjo, pripadnika četrte nadomestne stotnije tržaškega 97. pehotnega polka. Med umrlimi vojaki prevladujejo prav pripadniki tega polka, najdemo pa tudi pripadnike 5. domobranskega pehotnega polka. Mednje sodi Jožef Iljaš, ki so ga v Ljutomeru pokopali 8. februarja 1916. Podroben pregled seznama nam pove, da je bilo v času prve svetovne vojne na ljutomerskih poljanah poslednjega počitka v resnici pokopanih le 13 oseb, ostali trije pa sodijo v čas bojov za severno mejo. Med temi je bil prvi pokopan pripadnik prostovoljne legije v Zagrebu, narednik Štefan Šoban, ki so ga v Ljutomeru pokopali 30. decembra 1918. Orožniki so ob tem navedli, da na Šobanovem grobu ni nobenega napisu, kar pa bi bilo »nujno potrebno«. Že 3. januarja 1919 so tam pokopali še Antona Fiačkega, 4. junija 1919 pa je bil pokopan poddesetnik Franjo Kukolj, pripadnik mariborskega pehotnega polka. O njegovem grobu beremo: »*Ima lep kamenit spomenik, ki so mu ga postavili njegovi stariši.*«¹³¹

Namesto sklepa ...

Prva svetovna vojna je tudi v Ljutomerski župniji pustila sledi; od žalosti, ki jo je povzročila v družinah padlih vojakov, do novih prebivalcev – bodisi dovčerašnjih goriških beguncev bodisi nekdanjih vojnih ujetnikov –, ki so si te kraje izbrali za svoj novi dom. V Ljutomeru pokopanemu vojaku so spomenik postavili starši, vsem možem in fantom, ki so bili pokopani na tujih tleh, pa so spomenik želeli postaviti Ljutomerski farani. Toda od želja, ki so bile javno izražene denimo leta 1926, do izvedbe je preteklo ogromno časa. Šele leta 1935 je bil imenovan Odbor za pripravo in postavitev spominskega obeležja padlim v 1. svetovni vojni. Za lokacijo so izbrali zunanjo steno prezbiterija Ljutomerske farne cerkve. Vidno vlogo pri teh aktivnostih, povezanih s spomenikom, je imel tedanji Ljutomerski župnik in nekdanji prvi kaplan Andrej Lovrec. Zbiranje prispevkov za to obeležje, kakor navaja Pavličič, ni šlo tako gladko, saj nekateri niso želeli darovati, drugi pa »*le toliko, da je bilo vredno zapisati. Še najslabše so se izkazali vaščani Mote, kjer so posamezniki darovali le po 1 kg pšenice, kar je bilo že na meji zasmehovanja.*« Zato je odbor zagrozil, da padlih iz takšnih vasi ne bo vpisal na spominsko ploščo. To je ljudi vendarle zbolelo, tako da so prispevali več. Spominsko obeležje je bilo leta 1935 naposled res postavljeno in še danes ohranja spomin na vse tiste, ki so izkrnaveli na bojnem polju.¹³² Kakor ugotavlja Rafael Pavličič, na spomeniku nekatera imena manjkajo,¹³³ kar ni redkost niti po drugih župnijah po Sloveniji. A če se teh ni nihče spominjal

in se jih ne spomnimo niti danes, nanje ni pozabil »pevec skromni« Simon Gregorčič:

»/.../Kogà, kogà pa srce moje
spomína se tačas?
Vas, zabljene grobovi,
kjer križ ne kamna ne stoji,
ki niste venčani s cvetovi,
Kjer luč nobena ne brli.
O, če nikdó
nocój se vas ne spomni,
pozàbil ni vas pévec skromni
in pa – nebó!«

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor
NŠAM, Službeni listi duhovnikov.
Škofijska pisarna.
Pastoralne konference.
Prepisi matičnih knjig:
RMK Ljutomer 1914–1920
PMK Ljutomer 1914–1920
MMK Ljutomer 1914–1920.

Župnijski arhiv (ŽA) Tržič
Kronika župnije Tržič.

ČASOPISI

Amerikanski Slovenec, 1916.
Cerkveni zaukaznik, 1910, 1914, 1915, 1917.
Dan, 1914.
Domoljub, 1912, 1916, 1917.
Domovina, 1918.
Glas naroda, 1915, 1916.
Glasilo K. S. K. Jednote, 1915.
Goriški list, 1914.
Ilustrirani glasnik, 1915.
Ljubljanski škofijski list, 1915.
Narodni list, 1910.
Obrtni vestnik, 1914
Slovenec, 1911, 1914, 1915, 1917, 1919.
Slovenski gospodar, 1910, 1912, 1914, 1915.
Slovenski Ilustrirani Tednik, 1911.
Straža, 1911, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918
Tedenske slike, 1914.

LITERATURA

Bensa, Stanko: *Od Soče do Mure: pot istrskih in primorskih beguncev*. Pince Marof [i. e.] Benica: Društvo Primorci in Istrani v Prekmurju, 2013.
Bohanec, Vita Jana in Antolin, Kaja in Pučko Nuša: *Sledi prve svetovne vojne v Prlekiji s poudarkom v*

¹³¹ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 15, Poročilo o grobovih, Postaja Ljutomer.

¹³² Povzeto po Pavličič, Spomini, str. 51–54.

¹³³ Prav tam, str. 55.

- občini Križevci pri Ljutomeru: sledi prve svetovne vojne v domačem kraju. Križevci pri Ljutomeru: OŠ Križevci pri Ljutomeru, 2015.
- Car, Pavel: *Slovenci – junaki avstrijskih armad in njihova odlikovanja*. Ljubljana: Signum Laudis, d. o. o., 2017.
- Čuček, Filip in Moll, Martin: *Duhovniki za rešetkami: poročila škofu o poletu 1914 na Spodnjem Štajerskem aretiranih duhovnikih*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2006 (Viri, 22).
- Dominko, Miha in Štampar, Martina: *Prva svetovna vojna in njene posledice v življenju in zavesti Slovencev na območju Ljutomera in okolice: odnos do države*. Ljutomer: Gimnazija Franca Miklošiča Ljutomer, 2008.
- Jurkovič, Filip: *Pa z bogom, junaki. Vojni dnevnik Filipa Jurkoviča (1914–1918)*. Ljubljana: RTV Slovenija: MMC RTV Slovenija, 2017.
- Kocijan – Podbirski, Simon: *Iz svetovne vojske*. Celje: Družba sv. Mohorja, 1936.
- Kovačič, Franc: *Ljutomer: zgodovina trga in sreza*. Maribor: Zgodovinsko društvo, 1926.
- Letopis Cerkve na Slovenskem 2000: stanje 1. januar 2000* (Letopis 2000). Ljubljana: Nadškofija Ljubljana, 2000.
- Lukan, Walter: *Iz »črnožolte kletke narodov« v »zlato svobodo«: Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete; Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2014.
- Novak, Miroslav (ur.): *Zbornik župnije sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru*. Ljutomer: Župnijski urad; Maribor: Pokrajinski arhiv, 1990.
- Pavličič, Rafael: Spomini na »veliko vojno«. *Zgodovinski listi* 22, 2014, št. 1, str. 48–55.
- Pleterski, Janko: *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Poročili vojaške in vladne komisije*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1982 (Viri, 2).
- Ratiznojnik, Anton: Prevrat v Ljutomeru 1918. *Zgodovinski listi* 4, 1995, št. 1, str. 26–30.
- Rihtarič, Ivan: Prebivalstvo okrajnega glavarstva Ljutomer. *Kronika* 39, 1991, št. 1–2, str. 49–53.
- Stavbar, Vlasta: *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje: slovenska politika v habsburški monarhiji, od volilne reforme do nove države (1906–1918)*. Maribor: Založba Pivec, 2017.
- Šimac, Miha: Oris vpliva prve svetovne vojne na pastoralno delo duhovnikov. Prva svetovna vojna in cerkev na Slovenskem (ur. Bogdan Kolar). Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve, 2015 (*Acta Ecclesiastica Sloveniae*, 37), str. 108–153.
- Šimac, Miha: Ti vsem šepete isti molk: vojaški grobovi v Rušah in okolici. *Prelomna obdobja* (ur. Vili Rezman). Ruše: Lira – Društvo za razvoj, 2019, str. 70–85.
- Ude, Lojze: Upori slovenskega vojaštva v avstro-ogrski armadi. *Zgodovinski časopis* 22, 1968, št. 3–4, str. 185–205.
- Vanček, Jasna: »Vojne poroke« med prvo svetovno vojno. *Zgodovina za vse* 16, 2009, št. 1, str. 40–47.
- Zgodovinski pogledi na zadnje državno ljudsko štetje v Avstrijskem primorju 1910* (ur. Barbara Šterbenc Svetina, Petra Kolenc in Matija Godeša). Ljubljana: Založba ZRC, 2012.
- Žižek, Gregor: Ljutomerski okraj med letom 1912–1914 iz časnikov Slovenski gospodar, Straža, Narodni list in Slovenski narod. *Zgodovinski listi* 10, 2001, št. 1, str. 53–62.
- Žižek, Gregor: Ljutomerski okraj med letoma 1912–1913: iz časnikov Slovenski gospodar in Straža. *Zgodovinski listi* 6, 1997, št. 1, str. 41–48.

SPLETNI VIRI

Rudolf Redek:
<https://www.prlekija-on.net/lokalno/12622/rudolf-redok-se-je-po-vec-kot-stotih-letih-symbolicno-vrnil-v-rodno-prlekijo.html>

Slovenska biografija
 Baš, Franjo: Ozmec, Jožef
<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi399718/>

S U M M A R Y

Ljutomer parish during the Great War. Fragments from the Archdiocesan Archives Maribor and news items

In recent years, research on the First World War has garnered extraordinary attention also because of a series of centenaries that were commemorated in the period between 2014 and 2018. One such commemoration undoubtedly took place in 2016, with the symbolic reburial of the soldier Rudolf Redek in the cemetery in his hometown of Ljutomer after he was killed and buried on the Western Front. Aside from these ceremonies and a few secondary school research assignments, no comprehensive study seems to have been conducted so far to shed some light on the life in the Ljutomer parish during the Great War. The contribution at hand aims to do just that by drawing primarily on archival sources from the Archdiocesan Archives Maribor and news items from the Slovenian press. Particular attention is paid to an overview of transcripts of church records offering a unique insight into the life of the parish. They, among other things, inform the reader of an increase

in the number of births of illegitimate children, which the parish priest Ozmec blamed on the troops from the Trieste Infantry Regiment stationed in the area. Individual soldiers even entered the holy matrimony in the Ljutomer parish. During the Great War, quite a few men were ordained to the priesthood in Ljutomer. Yet good news was often mingled with sad tidings that arrived with condolence telegrams

on the deaths of local boys in battlefield and hospitals. These were set up in Ljutomer as well, where a few soldiers also died and were put to eternal rest in the local cemetery. Although a few soldiers were also buried in Ljutomer during the struggle for the northern border, hardly anything is now known of these young men and their graves.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)
UDK 94(497.4)